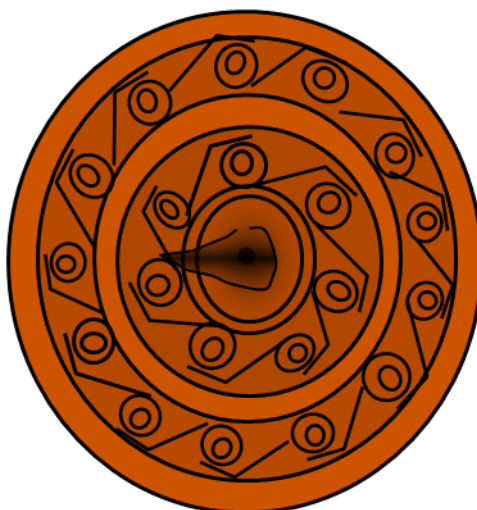

ÅRSRAPPORT 2023

SOLA
HISTORIELAG

1447

ÅRSMØTE 2023**SAKSLISTE**

1. Valg av møteleder og referent
2. Godkjenning av årsmelding 2023
3. Godkjenning av regnskap 2023
4. Framlegg fra styret/innkomne forslag.:
Fastsetting av årskontingent for 2023.
5. Valg:
3 medlemmer av styret- alle for 2 år:
 1. Leder: Tor Erik Hansen
 2. Kasserer: Frøydis Krokedal
 3. Styremedlem: Torleif Oftedal
 4. Styremedlem: Per Inge Ruud

Valgkomité:(utnevnes av styret, hvis nødvendig)

Revisor: (utnevnes av styret, hvis nødvendig)

Årsmelding

2023

ÅRSMELDING 2023- SOLA HISTORIELAG

Styret har bestått av:

Leder:	Tor Erik Hansen
Kasserer:	Frøydis Krokedal
Styremedlem:	Torleif Oftedal
Styremedlem:	Inge Røyneberg
Styremedlem:	Ottar Kjørmo
Styremedlem:	Martin Hovland
Styremedlem:	Per Inge Ruud

Revisor:	Dag Risa
----------	----------

Valgkomite:	(ikke fungerende)
-------------	-------------------

STYREMØTER. Det er blitt avholdt 7 styremøter i 2023. Vi har behandlet 72 saker.

MEDLEMSMØTER. Det er avholdt 7 medlemsmøter.

Jan.23- Tore Idsøe, motstandsmannen fra Grannes-	58	frammøtte
Feb.23- Danseband kulturen på Jæren på 60 og 70 tallet-	183	"
Mar.23- April 1940 en måned i Solabuenes liv som ikke blir glemt.	118	"
Sept.23- Spionen i Tananger	67	"
Okt.23- Tørres Rønneberg.	67	"
Nov.23- Solaruten 100 år.	127	"
Des.23- Soknepresten i Sola uten kirke.	60	"
Totalt	690	frammøtte

Sammenligner vi summen på frammøtte fra pandemiåret 2022 til 2023 har det vært en dobling av antall frammøtte og det beste året noensinne. Antallet sammenlignet med før pandemien i 2020, så har det vært en økning på 38%.

Da korona problemene kom begynte vi også å filme møtene slik at en kan streame møtene våre fra hjemmesiden vår. Dette har vi delvis fortsatt med.

ØKONOMI:

Laget har en god økonomi, og det ble et underskudd på kr. 4746. Selv om årbokprisen ble økt med kr. 50 ble det allikevel underskudd. Det var på grunn av at ordføreren i år prioriterte gave til Ukraina flyktninger framfor julepresang til kommunestyremedlemmene.

Vi vil legge til at vi ikke får kommunal støtte for driften, men trenger ikke å betale for leie av lokaler for møtene i kulturhuset.

Grasrot andel av spillemidler. Vi fikk i 2023 inn ca. kr. 4000,- på at noen ga spillemidlene til historielaget. Det er 11 stykk, men ønsker enda flere.

MEDLEMSTURER

Vi hadde en historielagstur i Ølbergskogen og på Vigdel.

MEDLEMSTALL

Medlemstallet har økt fra 215 til 234.

ÅRBOK

For åttende året på rad har vi gitt ut årbok. Mesteparten av skrivingen, som blir gjort av forskjellige forfattere, var ferdig til påske. Vi har et godt samarbeid med Omega trykk i Stavanger som brekker sidene og trykkere bøkene. Bokkomitéen har bestått av: Tor Erik Hansen (redaktør), Arvid Bærheim, Ottar Kjørmo, Torleif Oftedal og Per Inge Ruud.

ROGALAND HISTORIELAG

Sola Historielag er som alle andre historielag tilknyttet fylkets historielag, Rogaland Historielag.

HJEMMESIDE

Vi har prøvd å ha en oppdatert hjemmeside med mye nytt stoff som det tydelig er blitt satt pris på. Da vi nå har så mye stoff på hjemmesiden, så ser vi på å forbedre layouten-

For styret i Sola Historielag

Tor Erik Hansen
leder

Innkomne forslag

- Styrets forslag er å øke kontingenten med kr. 50,- på grunn av økte avgifter til Rogaland Historielag på kr. 30,- og Landslaget for lokalhistorie på kr. 12,-. Kontingenten er ikke blitt justert siden 2011. I den perioden har det vært en prisstigning på 41%.
- Kontingenten blir da:
 - Kr. 250,- for enkeltmedlem
 - Kr. 350,- for familiemedlemskap
 - Kr. 150,- hvis hovedmedlem i annet lag

Vedlegg

Møte referat 2023

Møte nr. 1

Tid: Torsdag 19. januar kl. 19:00

Sted: Sola Kulturhus

Tore Idsøe, motstandsmannen fra Grannes som opplevde det grusomste under krigen. Hans egen fortelling.

Ved: Ottar Kjørmo

Året er 1942 og en liten personbil kjører med kurs for Grannes, svinger inn på gårdstunet med arrestordre på Tore Idsøe. Jernhæler tramper i gangen, det dunder på dørene, soldater brauter seg inn og melder sitt ærend. Tore lå på sengen og leste i bibelen. 12. november 1942 ble Tore tatt, og dagen etter er han fengslet i Stavanger.

18. januar blir Tore sendt med tog østover til Grini. I oktober bar det videre til Tyskland, med opphold og transport i flere konsentrasjonsleirer. Tore har selv beskrevet i detalj det som skjedde deretter. En grusom opplevelse. 9. april 1945 kom han seg hjemover med de hvitebussene, men han levde ikke lenge etter at krigen var slutt. Hva han opplevd blir fortalt i denne historien.

Referat møte nr. 1

Til stede: 58

Det var Ottar Kjørmo som skulle ha foredraget denne kvelden. Tittelen var: «Tore Idsø-Bak piggråd og gitter.»

Tore Idsøe

Dette handlet om en ung mann, nesten gutt som fikk en voldsom skjebne under krigen og som til slutt førte til hans død. Tore ble arrestert 12. november 1942 og ble begravet 10. november 1945, nesten nøyaktig 3 år etter at tyskerne arrestert ham. Han var arrestert på grunn av at han hadde drevet såkalt «politisk aktivitet». For Tore var dette å lytte på radio og være med på å distribuere anti tysk informasjon. Han skal angivelig ha blitt angitt av en nazist fra Stavanger.

Tore ble erklært som Nacht und Nebel fange (tysk for «natt og tåke», forkortet NN). Hensikten var at politiske aktivister skulle arresteres og «forsvinne» i tyske konsentrasjonsleirer.

Arrestasjonen

Den 12. november kommer tyskerne til gården hvor han bodde nord på Grannes. De brøytet seg inn og tok Tore liggende på sengen og lese bibelen. To måneder etter ble han sendt med tog østover til Grini. I oktober bar det videre til Tyskland, med opphold i flere konsentrasjonsleirer.

Dette er Tores sin egen beskrivelse av denne reisen var: Vi gikk om bord i en stor båt «Monte Rosa» kl. 02.00, om natten. Det var en stille oktober natt, månen speilte seg i vannet, og det var som lyse dagen. Vi gikk ned på første dekk akter, og nå var vi blitt overlatt til Wermacht.

De hadde bra med mat om bord. Båten gled sakte ut fjorden, jeg stod oppe og så de gamle kjente steder i Oslofjorden forsvinne. Alle var meget beveget, og det ble ikke sagt så mye!

Den første plassen de kom til var Stettin (i dag i Polen) til et fengsel. I fengselsgården ble de delt inn i to grupper, en på 67 mann og en på 13 mann. Tore var blant de tretten, og ble sendt opp til et kvinnefengsel, de andre ble sendt til Sachsenhausen. Men det som sjokkerte Tore mest var at på veien dit så spyttet barn på 10-12 år som gikk på fortauet og skrek «Skyt dem, de skal jo skytes allikevel».

I kvinnefengselet stod den kvinnelige sjefen bare og så på oss. Hun hadde aldri sett slike fanger før. Vi var anstendig kledd, og hadde hver vår sovepose og ryggsekk, og «langt hår.»

Hadde aldri sett nordmenn før, og hun var ganske begeistret for oss, vi var nemlig de første på dette stedet.

Dagen etter gikk turen videre lenger øst til Posen. Tore skriver at det var med 70 mannlige og 40 kvinnelige fanger på denne «turen». Mødre med små barn på fanget, piker i 20 årene og gamle koner. Et fælt syn for oss den gang å se disse stakkars kvinnene.

Stadig nye fengsel

Videre bar det til Danzig og så Halle. Her var vi en uke. Vi så kjørt opp til fengselet som var en gammel mølle. Politiet skrek, sparket og slo så vi forstod at nå var det alvor. Her gikk det ikke å leke butikk, det forstod vi med en gang. Vi begynte her å føle dette fangelivet. I rommet i den ene kroken stod det en liten tønne uten lokk over som tjente som toalett. Det som ikke rant over denne tønningen, rant ut i de store sprekkene i den. Her er det ingen ventilasjon, så du kan skjønne luften her er forferdelig. Vi var helt i svime om morgenen når blindingen ble tatt vekk og vi fikk inn litt frisk luft. Elendig mat - et stykke brød til frokost, to poteter og en skje kål til middag og et stykke brød til kvelds. Vi hadde mange plager, men verst var utøyet. Sulten gnaget om dagen og utøy om natten. Og så all stønningen, smerte og skrikene fra de syke.

Etterpå bar det til Rhinland og «kirkefengsel» i Frankfurt am Main. Landskapet var vakrere enn det vi tidligere hadde sett, men ble allikevel skuffet. Rhinland skulle jo være så overmåte vakkert. Krigen hadde nok satt sitt preg på dette før så vakre landskap.

Tore oppdaget fort at det var forskjell på fangene, fordi det var ikke bare utenlandske fanger, også tyske. Men de fikk ofte særbehandling, de var «herrefolket».

Neste stopp var i Frankfurt a Main hvor vi ble innlosjert i en kirke. Politiet ikke så verst. De bråket ikke på langt nær som på de forrige plassene. Det var nemlig en kirke vi var kommet inn i. Vi ble stående en stund og bare se. Men sykdom plaget meg her. Da jeg la meg den kvelden kjente jeg at jeg ikke var som jeg skulle, og da morgenen kom og skulle stå opp besvimte jeg. En av mine venner hentet et termometer og det viste seg at jeg hadde 39,2 under armen. Jeg ble bedre, og maten var bra her.

Ankommer bestemmelsesstedet Natzweiler

Vi ble så sendt videre mot Frankrike med tog. Ved sekstiden stanset vi ved en stasjon som heter Ratau. Det er en liten by et stykke inn i Frankrike i Vogeserne, syv mil fra den Sveitsiske grense. Her fikk vi beskjed om at vi var kommet til bestemmelsesstedet vårt. Vi stilte oss opp som vanlig, men reagerte kraftig da vi så SS soldater komme for å ta imot oss med hunder. Hundene gjødde, soldatene spente og slo og noe «kjære mor» var det ikke tale om lenger. Vi ble slengt inn i en politibil i en slik fart at vi lå og stod over hverandre.

De slo seg særlig vrang for all bagasjen vi hadde med oss. Vi satt så stuert at vi knapt kunne puste mens bilen kavet seg oppover en stigning som var ganske bratt.

Engang måtte vi gå ut av bilen, den hadde gått seg varm, for så stor bør hadde den nok ikke regnet med.

Men ting skulle bli værre. Vi hadde nå ankommet konsentrasjonsleiren Natzweiler nær grensen til Frankrike. Det var i hovedsak en arbeidsleir, men det var også gasskammer og krematorium i drift i leiren. Hardt arbeid, mangelfull ernæring og mishandling av SS-vaktene resulterte i at rundt 25 000 omkom i leiren. Da vi ankom, var det dyp snø og vi var ikke skodd for dette. Samtidig forlagte SS-soldatene at de alltid skulle stå uten lue. Snøen rakk oss til anklene, det blåste og det var svært kaldt.

Da vi kom fram stoppet vi utenfor krematoriet. Her ble vi ropt opp alfabetisk og en etter en måtte vi marsjere inn i et rom hvor vi måtte levere fra oss verdisaker,ringer og klokker osv.

Herfra bar det inn i neste rom hvor vi måtte fra oss resten av det vi hadde. Så bar det til rom nr. tre - dette entret vi helt nakne. Vi ble klippet helt snaue og ellers hver hårflekk på hele kroppen ble barbert av.

Nederst på ranglisten blant fangene

Her i leiren var det politiske fanger, men i tillegg var vi norske NN fanger. For å markere dette måtte vi bære røde vinklene med spissen ned. Vi hadde alle slags sperrer som kunne tenkes og var tredjeklasses fanger. Det ergret oss ikke så lite å høre disse «mørkefantene» som var med oss var annenklassers fanger og hadde både pakke og brevtillatelse. Slik ble altså disse kriminelle (grønn vinkel) og homoseksuelle (lilla vinkel) fanger behandlet.

Etter at vi hadde fått badet fikk vi utlevert vår rasjon klær. Den bestod av: en rund hue, to trøyer, en vest, en skjorte, en underbukse, en ytterbukse, en fille til hver fot og et par trebunnsko med seilduk som overlær. Alt var gammelt og slitt, undertøyet var bare lett sommerundertøy, men verst var det med føttene. Vi kom ned til brakke 13 og gikk inn her. Vi hadde vært tretten hele tiden, og nå kom vi til brakke tretten. I vaskerommet fikk vi utlevert såkalte pantøfler. Det var noen tøfler av tre som vi skulle bruke inne. Vi kom så til en stue en sammen med fem karer som vi kjente fra Grini. Bord ble anvist oss og brødporsjon ble delt ut. Trette og sultne var vi, så brødet gikk ned på høykant.

Klokken halv ni ble vi kommandert inn i sovesalen. Brakkesjefen ropte «schlafen gen», og så var det som å røre i en maurtue. Alle måtte ta klærne sine og legge det sammen på et bestemt sted. Vi fikk ordre om å vente til de andre hadde lagt seg, det var forskjellige ting vi skulle høre. Sjefen gikk rundt omkring i salen med en gummislange i neven. Han dirigerte farten på guttene med den, og den ble flittig brukt. Vi fikk utlevert nål og tråd og anvist hvordan vi skulle feste nummer og vinkel. Nummeret og vinkelen kom på i en fart, og så var det å male en lang stripe på buksebenet, og en rød N foran. På ryggen av trøyen malte vi et stort kryss med K og L på hver side. Dette betød nemlig konsentrasjonslager.

Konsentrasjonsleir livet

Jeg var meget sliten, og vinduene stod på fullt åpne mens det blåste en bitende vind. Tross kulden sovnet vi fort da vi var både slitne og trøtte. Jeg sov som en sten til kl. 04.00, da våknet jeg ved at døren ble lukket opp og en hard stemme ropte «Auf Steen». Jeg glemmer aldri denne første morgenen med disse harde kommandoordene som bet seg så fast i meg.

De var så ubarmhjertige og vonde. Nei, her var det ikke tid til å nøle.

Brakkesjefen gikk allerede rundt og slo med gummislangen sin, og jeg hørte at det falt slag både her og der. Jeg rev av meg skjorten i en fart og kom meg ut i vaskerommet. Vi hadde frosset hele natten så jeg kan ikke si at denne kalde avrivningen virket oppkvikkende. Klærne kom på i en rivende fart, og så var det «betten bau» Dette arbeidet ble aldri godt nok for brakkesjefen. Det var visst hans største fornøyelse å la oss stå i sovesalen, og reie opp sengene like til vi skulle stille til appell. Men den var ikke før 05:30, men vi ble stående til 06:00 før noe skjedde.

Etter appellen stilte vi opp for oss selv for å få arbeidskommando som ble lagerkommando.

Mitt arbeid ble å skuffe snø. Skoene mine var ikke par. Den ene var mye mindre enn den andre, slik at jeg fikk gnagsår på tåen, hvor neglen falt av dagen etter. Ut på formiddagen fikk vi utdelt to stykker brød hver. Det kaltes arbeidsporsjon og smakte meget godt for våre tomme mager.

Nye oppgaver

Vi arbeidet i denne kommandoen i ca. en uke. Etter hvert ble vi flyttet rundt omkring i de andre kommandoene og jeg fikk jobb i et sandtak. Arbeidet bestod i å grave frem grus, harpe den og legge den grove for seg og den fine i sin haug. Lastebiler kom fort vekk for å hente sand, og disse måtte lastes, alt i et raskt tempo mens Vorarbeitern hele tiden stod over oss og ropte «los los.» Om kvelden lengtet jeg til sandtaket, og om dagen lengtet jeg til brakken.

Dette sandtaket var et meget kaldt sted hvor jeg stod og hogget ut den frosne sanden, og frøs som en hund. En kveld jeg tok sjansen på å stjele to håndklær som jeg festet på innsiden av hvert buksebein. Dette var veldig riskabelt, men det hjalp litt mot kulden.

Den første julen i fangenskap

Nå begynte det å nærme seg jul. det var ikke noe i det ytre som tydet på det, men alle ventet på et eller annet ekstra allikevel. På julaften hørte vi at vi skulle være fri arbeidet 1ste juledag. Men andre juledag var det fullt arbeid igjen. Det eneste ekstra vi skulle få var 25 sigaretter, skrelte poteter og en pølsebit. Sigarettene ble betalt av vår konto. Ja, denne julaften glemmer jeg aldri. Vi forsøkte å få til litt sang, men det var vanskelig. Rasjonene på julebordet ble altså to poteter og en liten pølsebit, og jeg skal si det smakte godt.

Stuesjefen hadde ti par strømper som skulle deles ut. Vi var spent på hvem som var de heldige. 350 mann - så sjansene var svært små. Jeg kunne nesten ikke tro mine egne ører da jeg hørte navnet mitt ble ropt opp.
Strømpene var mer verd for meg enn deres vekt i gull, jeg gledet meg som et lite barn.

Møte nr. 2

Tid: Torsdag 23. februar kl. 19:00
NB: Ny dato Sted: Sola Kulturhus

Husker du: Magics, Treffnen, Svetteboksen og Tananger Turnhall? Minner fra 1960-70 tallet.

For mange av oss sitter opplevelsene med bandet **Magics** som spilte på Treffnen i Svetteboksen og Tananger Turnhall og andre plasser på Jæren dypt i minne. Dette er også historie, så hvis den ikke blir tatt vare på så blir den glemt så derfor vil vi gjenoppleve noe av det denne kvelden.

Det er to «gamle ungdommer» fra Sola, Asbjørn Enoksen og Martin Stangeland som var med på dette. De vil fortelle oss om bandet, stedene de var og opplevelsene de hadde og ikke minst å fortelle spennende historier om å være lokal musiker den gang.

Dette blir fortellinger og et foredrag som inneholder historien om bandet, videoer fra den tiden og ikke minst vil vi høre mange bra musikkopptak. Så her blir det lyd. Ta på slengbuksene og inviter med partneren til å være med å mimre.

Referat møte nr. 2

Til stede: 183 (ny rekord)

Dette var et spesielt møte, ikke bare ble det flyttet en uke på grunn av strømbrudd på Kulturhuset, men også at det var en veldig tids nær historie som mange husker. Dette førte til rekord frammøte, med mange som vanligvis ikke går på møtene våre.

Møtet hadde tittelen: «Husker du: Magics, Treffnen, Svetteboksen og Tananger Turnhall? Minner fra 1960-70 tallet», mens de to som hadde foredraget, Asbjørn Enoksen og Martin Stangeland hadde på sin første slide skrevet «Dansene på Jæren på 60 og 70 tallet, en tid vi ikke får tilbake». Uansett det var godt at vi hadde flyttet møtet til hovedsalen, for det ble rekord oppslutning.

Asbjørn og Martin, er begge fra Sola og kaller seg spreke ungdommer på 75 og 76 år. Foredraget de hadde denne kvelden skulle handle om deres opplevelser i å spille i danseband. Det første var bandet Magics, hvor de begge spilte sammen til 1966, etter det gikk Martin over i Starfighters. Men det de fortalte var egentlig om en musikk kultur, som i dag dessverre er borte og er historie.

Danseband kulturen på Jæren på 60 og 70 tallet, en tid vi ikke får tilbake.

Egentlig så var dette et historisk fortelling om en kultur som eksisterte ikke bare på Jæren, men også i hele Norge. Den eksisterte i en relativt kort periode, men var for de som opplevde det er et godt minne. For å fortelle hele historien så var innom flere temaer denne kvelden. Vi skal dem for oss her.

Men, hvordan startet det hele?

Som typisk for mange andre rundt i landet startet disse to musikalske guttene opp da de var 12-13 år. Og de drømte tidlig om at de skulle starte et band. Ivrige var de og satte i gang med øvelser. Navn på bandet var viktig og de fant ut at navnet «Magics» var bra, ikke «The Magics».

Å starte et band var ikke enkelt, særlig ikke for to veldig unge gutter. De fikk med seg andre musikkinteresserte og ordnet seg plass til å øve, det var viktig. De startet først hjemme i kjelleren hos en av deltakerne, men det ble for lite. For Magics så fikk de i 1962 øve i den gamle tyskerbrakke de kalte «turnhallen» og også i «kommunebrakka». Dette førte til den første spillejobben for bandet, 17. mai 1963 og selvsagt i Sola turnhall, eller det som etter hvert ble kalt «svetteboksen».

Men med slike unge gutter ble det også andre utfordringer som måtte løses. I 1964 var det full fart over hele Jæren med denne musikken og spillejobber. Etter hvert måtte Magics bytte mannskap, i 1966 måtte flere i militæret og avtjene førstegangstjeneste og det betydde en stopp eller pause for Magics for denne gang.

Utfordringer.

For Magics førte dette til flere utfordringer, og de to var innom flere temaer relatert til å være amatørband på Jæren, som:

- Hvor var det dans?
- Orkester og kjente artister
- Kjente musikknavn
- Spesielle episoder og steder
- Musikkutstyr
- Inntekt og skatt
- Ny epoke
- Nåtiden – hva gjør voksne musikere nå

De startet med å fortelle hvor navnet Magics kom fra og at de bare var 12-13 år da det hele startet. Allerede da måtte de koordinere dette med andre aktiviteter som skole og senere vanlig jobb. For de var hele tiden amatører. Jobb, øving, reising, spilling etc. ofte mange ganger i uken. De fikk det til for de var en god gjeng med stort engasjement og flinke med teamarbeid.

Spille over hele Jæren.

De spilte over hele Jæren og her i Sola var det disse stedene de spilte på:

- Turnhallen - svetteboksen
- Tananger
- Treffene i sentrum
- Dysjaland – Dåsen
- Nye turnhallen
- Sola strandhotell – beach club

Etter hvert splittet Asbjørn og Martin lag, da Martin startet i dansebandet Starfighters.

Slutten.

Men det begynte å gå dårligere pga.:

- Strengere forskrifter på gamle lokaler – lavere antall betalende

- Økte priser på band
- Diskotek overtok
- Gradvis nedgang mot 1980

Så var det slutt en epoke og en kultur var over. Men alle i salen denne kvelden koste seg.

Møte nr. 3

Tid: Torsdag 16. mars kl. 19:00

Sted: Sola Kulturhus

April 1940 en måned i Solabuenes liv som ikke blir glemt.

Ved: Martin Hovland og Per Inge Ruud

Det starter tidlig på morgenen 9. april en kald vårdag i 1940. Plutselig hørte folk et drønn av fly som kom innover flyplassen. Plutselig dalte noen hvite dotter med noe hengende under fra himmelen og ned på flyplassområdet. Deretter kom nye fly, den gangen hang det mennesker under de hvite dottene og de hadde våpen og begynte å skyte.

Dette var det første angrepet i verdenshistorien hvor noen brukte fallskjermssoldater i denne skalaen til å erobre et viktig mål. **Martin Hovland** vil fortelle om denne spesielle historien og hva som lå bak.

Men denne hendelsen fikk også svært store konsekvenser for folk bosatt i Sola. Ikke bare var vi okkupert av et fremmed land, men siden angrepet kom svært overraskende på våre allierte, svarte de med massive fly angrep på Sola flyplass i dagene etter. Dette førte til at et menneske som bodde nær ruinkirken ble truffet av splinter og døde. Tyskerne bestemte da at for å hindre flere slike dødsfall så måtte ALLE som bodde innenfor et visst område nær flyplassen flytte, UMIDDELBART. Dvs. innen 2 døgn. Historien hvordan barn den gangen opplevde dette vil **Per Inge Ruud** fortelle.

Referat møte nr. 3

Til stede: 118

Nok en gang var det omtrent fullt hus, hele 118 til stede i den lille konsertsalen. Temaet fenget og det handlet om april måned i 1940 på Sola. For ingen andre plasser i Norge opplevde slike dramatiske forandringer på så kort tid. Dette startet tidlig på morgenen den 9. april 1940 og som bestemte skjebnen til mange av Solabuene. Foredraget var delt mellom Martin Hovland og Per Inge Ruud.

Tittelen på foredragene var: «**April 1940 en måned i Solabuenes liv som ikke blir glemt.**»

Innledningen

Tidlig på morgenen denne dagen, 9. april en kald vårdag i 1940. Denne morgenen hørte folk på Sola en dur av fly som kom innover flyplassen. Ingen hadde opplevd slik før. Det hadde vært fly på Sola i tre år, men aldri mange på en gang. Flyene kom lavt inn fra sør og siden lyden gikk fortere enn flyene følte dette noe merkelig for folk. Så plutselig kom dem flyene innover flyplassen og steg opp til ca. 100-150 meter. Den første gruppen av fly av typen JU-88 angrep flyplassen. Flyene kom i bølger på 2 og 3 fly i 50-100 meters høyde og pepret flyplassen med mitraljøseild. Angrepet ble besvart med noe skyting fra noen få norske soldater på bakken, men det så ikke ut for at skytingen fra bakken sjenerte flyene. Noen bomber ble også sluppet i den nord-vestre delen av flyplassen.

Så dukket det opp to hurtige Messerschmidt Bf 110 jagerfly. De pepret alt av bygninger og infrastruktur som kan minne om norske stillinger. Bare en mitraljøsestilling unnsnapp å bli

ødelagt. Den var skjult i en kamuflert bunker. Det var ca. 30 norske soldater på Sola da angrepet begynte. Soldatene kjempet med det de har av ressurser, men det var ikke mye, 3 luftvernmitraljører, 3 vanlige mitraljører og 3 maskingevær. En av mitraljøsene befant seg inne i denne bunkersen og dessverre, da fallskjermene begynte å dale ned, var det kun en av nordmennene som holdt hodet kaldt. Det var 25 år gamle maskingeværskytter Ragnar Johansen som var inne i bunkeren.

Etterpå kom det flere fly, denne gangen 11 Ju 52 transportfly. De ankom ca. 30 minutter etter de første flyene. For de lokale som opplevde dette var dette et underlig skue, fordi fra noen av flyene dalte det plutselig noen hvite dotter med noe hengende under. Fra de neste flyene hang det mennesker under de hvite dottene og de hadde våpen og begynte å skyte.

Det første angrepet i verdenshistorien

Dette var det første angrepet i verdenshistorien hvor noen brukte fallskjermssoldater i denne skalaen til å erobre et viktig mål. Det første skarpe fallskjermangrepet noensinne i verdenshistorien, skarpe dvs. hvor det ble brukt våpen og skutt. Senere ble slike angrep utført utallige ganger.

Det hele startet veldig tidlig denne dagen for de som angrep. Ved flyplassen Stade (Hamburg), den 7. og 8. april, gjorde tyskerne seg klare for ferden mot Danmark og Sola. I Nord-Tyskland stod 22 fly klar for å ta av nordover. De tyske soldatene hadde i lang tid øvd på fallskjermhopping uten å vite hvor de skulle dra. Det fikk de kun beskjed to dager før.

Ingen visste noe

På Sola visste de lite om at noe var på gang. Vi var jo ikke i krig. Men det var en hendelse ca. 2 måneder tidligere som indikerte at krigen nærmet seg. Det tyske tankskipet «Altmark» hadde søkt ly i Jøssingfjorden, mellom Egersund og Flekkefjord. Det hadde blitt forfulgt av britiske jagere og det visste seg at de hadde 300 krigsfanger om bord. Syv tyske soldater ble drept i angrepet. Det eneste norske myndigheter gjorde var å klage på at var en nøytralitetskrenkelse fra britisk side. Norske myndigheter holdt fast på at landet skulle være nøytralt, som under første verdenskrig. Men etter det plutselige angrepet flere plasser i landet 9. april, tok de helt feil.

Noen følte seg urolige

Tidlig på morgenen 9. april hadde vingsjef Hansen, vært urolig og tatt en runde med en Tiger Moth for å sjekke om det foregikk noe, men uten å oppdage noe spesielt. Samme morgen hadde også løytnant Stansberg tatt en tur, kl. 05:25 og han satte nesen sydover. Han observerte ukjente skip ved Feistein. De returnerte til Sola og litt senere fikk da beskjed om å klargjøre alle de norske militær flyene for avgang.

For på Sola stod 8 av hærens fly, de måtte evakueres: 3 Caproni 310 og noen Focker og Tiger Moth, dobbeldekkere. Kl. 07:55 fikk de ordre om å overføre alle norske fly til Østlandet. De mindre jagerflyene kom seg i luften, men av de var 4 Caproni bombeflyene, var det et som var i ustand. De andre tre taxet ut mot banen, men ble angrepet av sveiper av tyske fly. En av de ble skutt i brann og kun et av flyene kom seg østover.

Angrepet på Sola hadde startet og helvete bryter løs når de 8 Ju 88 lette bombefly angrep, alt kom som en stor overraskelse på de fleste, også de militære. Det vil si, hvor mye visste

norske myndigheter og hva sa de etterpå. Offisielt kom dette som en overraskelse, men de visste jo at det var krig i Europa. Etter ca. en time var selve angrepet over, men krigen var ikke over. Det strømmet på med tyske soldater.

Og denne hendelsen fikk også svært store konsekvenser for folk bosatt i Sola. Ikke bare var vi okkupert av et fremmed land, men siden angrepet kom svært overraskende på våre allierte, svarte de med massive fly angrep på Sola flyplass i dagene etter.

Angrepet var over, men hva nå?

Men hva skulle folkene i områdene rundt flyplassen gjøre nå. De lokale myndighetene med ordfører Joa og lensmann Mæhle visste ingenting. Bøndene var sent ute med våronna pga. en svært kald vår. Ingen dyr var sluppet ut på jordene ennå. Bøndene måtte bare fortsette. Men mange andre tok saken i egne hender. Mest prekært var det for de som bodde nærmest flyplassen. På østsiden, i Solakrossen, var det meieri, bank, handelslag og elektrisitetsverk. En del bolighus var kommet opp. Usikkerheten var stor. Hva skulle de gjøre? I Aftenbladet samme dag kan vi lese at mange rundt flyplassen allerede var begynt å flytte ut. Så evakueringen fra Sola var ikke noe som bare skjedde 19. og 20. april da alle måtte flytte. Det starta allerede fra første stund.

Under er en del av slike avgjørelser og hendelser. De er basert på intervju av Per Inge Ruud og tidligere intervju gjort i andre sammenhenger.

Solakrossen 1

Nord i Solakrossen bodde Joakim og Karen Lea med fire døtre. Jorunn Lea, gift Arnø hadde fylt 7 år i januar. Den yngste søsteren, Eldbjørg var 4 år. De to eldste søstrene, Synnøve og Solveig, gjorde seg klar for å gå til Stangeland skole. Denne lå da mye lenger vest enn i dag. Faren var på Finnøy på jobb og alt ansvaret lå på mora denne dagen. Hun gikk til lensmannsboligen like ved og spurte om hun kunne sende jentene på skolen, men fikk beskjed om å ta med seg jentene over til naboen, Samuel Slethei, og legge seg i skjul for bomber og splinter i kjelleren der. Det var flere som søkte tilflukt der. Det Jorunn husker best, var ei dame fra Joa som òg satt der. Hun var lam. Dattera Tora var gått til skolen. Så fikk de beskjed om at de måtte komme seg vekk. De ville bli henta av en lastebil. Mennene måtte stoppe igjen for å ordne ting. Jentene fikk beskjed om å komme seg hjem og ta på mere klær.

Lastebilen tok de til Ims. Der var det et lite hus nede ved sjøen. Sletheifamilien var òg med. De ble tatt godt imot. Det var halm på golvene som de skulle ligge på.

Her ble de værende ei uke før Leafamilien ble hentet. Mora hadde gitt beskjed til faren. Hvordan visste ikke Jorunn, men telegrafstasjoner ble ofte benytta. Mora kom fra Rennesøy.

En bror til mora kjente en som hadde motorbåt. Han kjente farvannet og kunne gå uten lys. Engelskmennene hadde lagt ut miner i sjøen som de var redde for. Sent en kveld fikk de beskjed om å møte ved Ims og der kom motorbåten og henta familien.

Ferden gikk til mormor og morfar på Østhusvik på Rennesøy og der ble de tatt godt imot.

Solakrossen 2

Ellen Johanne Tjessem, gift Fjælberg, var også 7 år. De bodde i meieriet midt i Krossen hvor faren var meieribestyrer. Ellen Johanne hadde hørt skytingen. Likevel reagerte hun mest på at de ikke fikk gå ut. Det hadde aldri skjedd før. Noen timer etter første angrepet 9. april, bestemte faren seg for å flytte ut. De var heldige som hadde bil og den fylte de opp med sengetøy og personlige ting. Da de passerte Stangeland, så de alle flyene på flyplassen. De kjørte til noen slektninger på Figgjo. Besteforeldrene hadde flytta fra den

gamle garden «Tjesshei» og bygget seg hus på "Figgen". Ellen Johanne og familien bodde en tid på den gamle nedlagte garden. De reiste etter hvert videre til kjenninger på Bjerkreim Ysteri.

Sømme

På Sømme hadde de akkurat begynt å sette poteter 9. april. Mor til Torfinn Sanne kom inn på rommet og sa: «Dokker må stå opp! Det er krig!» De sto opp og spiste frokost. Det økte bare på med fly. Så ble det bestemt at de måtte finne et bomberom. Hos onkelen Endre som bodde bare 50 m unna, hadde de en låve med flere etasjer. Løa var fylt til mønet med korn. Torfinn fortalte: «Me la oss i bonn der og følte oss veldig trygge. Men det bare aukte på med fly.» Faren, Torger Sanne, som var lærer, skulle bort til skolen, Sola skole, og sende ungene som kom dit, hjem igjen. Torfinn huske de stod og kikket bortover der han før. Men det kom fly over, så faren gjemte seg i en skogdott.

Fra vinduet kunne de se at det ble sluppet ned fallskjermssoldater på flyplassen.

Det tok av litt og etter en tid kom det tre nordmenn kledd i sivil. De var militære, men ville ikke vise det. De hadde rømt fra flyplassen fordi de ikke hadde noe å forsvare seg med. De spurte om å få ta bilen og det fikk de. De fortalte at de norske styrkene hadde trukket seg innover mot Ålgård og der hadde de òg tenkt seg.

Etter at de hadde spist middag rundt halv tolv, skulle faren kjøre de minste ungene til Lutsi inn mot Alsvik. Der hadde de ei faster som bodde i en lærerbolig sammen med mannen sin. Der satte faren fra seg bilen for at ikke den skulle bli tatt og syklet hjem igjen. Etter hvert kom òg to av farens brødre med familier og tjenestefolk der opp. Huset var lite.

«Men me var 36 stykker som øvenatta der. De bar inn halm som de la på golvet. Men det var bare den fyste natta.» Drengene og tjenestejentene drog hjem til sine hjemsteder.

Faren og onklene måtte sykle hjem hver dag for å melke. Det varte vel ei ukes tid. Det var frost disse morgenerne. Det kom mange biler fra Stavanger som skulle til Hommersand fullasta med folk. Torfinn sa at ungene hadde det ganske morsomt der. Men for de voksne var det tungvint.

Nord-Kolnes

Målfrid Laugaland, gift Sanne bodde helt ned til sjøen på Nord-Kolnes. 9. april ble det pakking i all hast. De bestemte seg for å dra til Finnøy med båt. Faren hadde en bror som var lærer på Reilstad på Finnøy. Med i båten var Målfrid, minstebroren, broren Magnus som kunne med motoren, søsteren Johanna, mora, Lars, eldste broren og Taletta.

«Då me kom til Flatholmen, lå det svære krigsskip langt utføre der. Fyrvokteren sa at viss dei gjer teikn, så må dokker stoppa. Det gjorde dei ikkje, men flynå gjekk lågt øve oss. Lars gjekk av på Flatholmen for han sko møda på Madlamoen, men då han kom te Tananger, var dei andre soldatene forne til Dirdal. Så han kom nok heim igjen.» fortalte Målfrid.

De kom til Finnøy utpå kvelden. Onkel Jens hadde sett de og sagt: «Bare det ikkje e dei Kolnes så komme.» De ringte hjem kl. 10 om kvelden, og det var siste gangen de kunne bruke telefonen på en hel uke.

De var 6 stykker som dro til Finnøy. Faren og Sigurd, en eldre bror av Målfrid, var igjen hjemme. En annen bror var i marinen i Horten. Han ble sammen med andre sendt på toget i uniform. Da de kom til Bryne, så de tyskere og slengte seg ned på golvet. «Koss han kom heim, veit eg ikkje, men han kom heim,» fortalte Målfrid.

Solakrossen 3

Det Øystein Nylund huska best, var at nabogarden ble bomba 9. april og at hønsene kom nesten ferdig «ribba» ned. Mora ble redd og ville vekk med en gang. De dro først opp til Sandanger på Skadberg og videre til slekt på Sandnes. Faren var i et ærend i Krossen med lastebilen og der ble den kapret av tyskere. Med pistol mot hodet måtte han kjøre to turer

til Stavanger. På andre turen var det ei jente som vinket til tyskeren. Han kommanderte da stopp og gikk ut til jenta. Da kjørte faren fra tyskeren. Etter noen omveier kom han til Sandnes og henta resten av familien. De reiste videre til Hana. Der hadde de det greit. Garden hadde et par kyr så de fikk melk gjennom krigen.

Det er mange lignende historier hvor folk fort fant ut å være på Sola ikke var tingen. Som vi ser, reiste de fleste til noen i familien i god avstand fra Sola. Flere historier kan dere lese i Sola Historielags årbok 2022.

Disse historiene er enkelt individer som forteller. Men den 18. april skulle det bli verre. I et lite hus like ved ruinkirken bodde Amalie Benneter, konen til sønnen til maleren. I et britisk angrep ble hun truffet av en splint fra en bombe. Hun ble fraktet til sykehus hvor hun døde 17. april. Dagen etter, altså 18. april sendte så den tyske kommandanten ut ordre om at ALLE i en omkrets av 3 km fra flyplassen måtte evakueres. Til dette hadde de to dager på seg, med dette er en helt annen historie.

Møte nr. 4

Tid: Torsdag 28. sept. kl. 19:00

Sted: Sola Kulturhus

Spionen i Tananger. Ved Tor Erik Hansen

Den 29. november 1970, fant en mann og hans to døtre et utbrent og avkledd kvinnelik i en steinrøys ved en avsidesliggende sti i Isdalen et stykke utenfor Bergen. Funnet av kvinnen startet umiddelbart en omfattende etterforskning. Den offisielle politirapporten konkluderte med selvmord, men denne konklusjonen var kontroversiell og videre undersøkelser fortsatte, ikke minst i pressen. Men etter 25 år blir slike saker foreldet og sakspapirene ble åpnet for bl.a. pressen. Etter mye arbeid fant politiet ut at denne kvinnen hadde 9 pass. Det var blitt sendt ut etterlysninger med et tegnet «fantombilde». På dette bildet reagerte Tananger mannen Berthon Rott, og meldte fra til politiet. Politiet eller POT (Politiets Overvåkningstjeneste) nektet omtrent alt. Men til slutt viste det seg det var en sak høyt gradert. Da Berthon skulle reise på ferie til London, ble han utstyrt med kniv og pistol av POT. Hva var egentlig bakgrunnen for dette skal vi finne ut av denne kvelden.

Referat møte nr. 4

Til stede: 67

Tor Erik skulle selv ta dette foredraget som hadde tittelen «Spionen i Tananger» som var delvis basert på hans egen artikkel i årboka 2022.

Innledning

Han innledet med å si at som leder av historielaget får jeg mange forskjellige henvendelser og denne historien starter med en av disse. I november 2017 fikk jeg en e-mail fra en journalist fra det tyske magasinet «Die Zeit». Navnet på journalisten var Tanja Selzer og hun lurte på om jeg kunne vise henne Vigdel fort. Jeg visste ikke hvorfor jeg ble kontaktet, men regnet med at hun hadde Googlet meg da jeg stod fram for å bevare fortet i 2008. Men det viste seg at det skulle bli mer spennende enn det.

Jeg plukket henne opp utfor et hotell i Stavanger. Dagen var grå og trist og det regnet mye, men hun insisterte på å reise ut. På veien begynte hun å fortelle om denne spesielle historien som kan hatt noe både med Vigdel og Tananger å gjøre. Hun var litt hemmelighetsfull og nevnte noe om en historie om en Isdalskvinne, men det hadde jeg ingen greie på. Men før jeg fortsetter må jeg fortelle bakgrunns historien.

Isdalskvinnen

Temmelig nøyaktig 47 år før jeg ble kontaktet, den 29. november 1970, fant en mann og hans to små døtre et utbrent og avkledd kvinnelik i en steinrøys ved en avsidesliggende sti i Isdalen et stykke utenfor Bergen. (Bildet over er sladdet som vist i norsk presse, her fra VG, originalen finnes i Statsarkivet i Bergen og vist på utenlandske nettsider) Saken var nå

over 25 år gammel derfor foreldet sett fra politiets side. Funnet av kvinnen startet umiddelbart en omfattende etterforskning, og saken utviklet seg etter hvert til å bli en av de mest omfattende kriminalsakene hos Bergenspolitiet. Obduksjonen viste at kvinnen hadde fått et slag i halsregionen og hadde inntatt flere sovetabletter før døden inntraff. Den offisielle politirapporten konkluderte med selvmord, men denne konklusjonen var kontroversiell og videre undersøkelser fortsatte, ikke minst av pressen. Her hadde en et utbrent kvinnelik, langt opp i ei ur utenfor Bergen så spørsmålet var, hvorfor skulle hun tenne på seg selv? Men hvem var hun, og hva hadde hun gjort? Bare det å finne ut om kvinnens identitet krevde et omfattende politiarbeid samt å prøve å finne ut hva som hadde skjedd. De sporet opp at hun hadde bodd på flere hotell i Bergen. Videre sporet politiet koffertene på NSB jernbanestasjon i Bergen, som skal ha vært den omkomne kvinnen sine. I kofferten på alle klesplaggene var merkelappene systematisk fjernet, og fingeravtrykkene fant man bare fragmenter av. Politiet fant etter hvert ut at kvinnen hadde reist rundt i Norge og Europa med ni ulike identiteter. Kvinnen brukte ifølge vitneobservasjoner ulike parykker, og i kofferten ble det funnet kodede dagboknotater. Kodene ble senere knekket av politiet som mente de var initialer for steder kvinnen hadde besøkt på ulike tidspunkt. Men kriminalsjef og senere politimesteren i Bergen, Oskar Hordnes, utelukket konsekvent at noe kriminelt hadde skjedd. Han og politiet avviste pressens spekulasjoner og konkluderte med at kvinnen hadde begått selvmord. Hypotesen var at kvinnen etter å ha inntatt piller med sløvende bivirkninger, for så å tømme bensin over seg selv og tenne på seg selv.

Saken foreldet og blir henlagt

Politirapporten beskrev aldri kvinnens gjøremål i Bergen, fjerningen av merker og logoer som kunne spores på klær og annet løsøre, hennes identiteter eller reisemønster. Det ble heller ikke klart hvorfor hun ikke ble meldt savnet noen gang.

Kvinnens mystiske aktiviteter hadde ført til at den mest kjente hypotesen, ikke minst i pressen, knyttet henne til spionasje og den kalde krigen. Dette kunne henge samme med informasjon om marine aktiviteter på militærbasen Haakonvern som kunne ha vært en rød tråd.

I avisene startet spekulasjonene om at kvinnen omtalt som «Isdalskvinnen» kunne ha vært utenlandsk spion på oppdrag i Norge. Like før jul i 1970 holdt politiet i Bergen en pressekonferanse der spekulasjonene ble blankt avvist.

– Nei, jeg tror jeg trygt kan slå fast at det ikke er noen holdepunkter for spionasje. Jeg regner det som helt utelukket, sa kriminalsjef Oscar Hordnes til NRK i en pressekonferanse den 22. desember 1970.

Ny informasjon kom inn

Samtidig som møtet den 22. desember, hvor det kategorisk ble sagt dette ikke var en spionsak, viser det seg senere at det tikket inn en fjernskrivermelding på politihuset. Meldingen var fra sikkerhetsavdelingen i Forsvarets overkommando.

Fjernskriverbeskjeden var stemplet «Hemmelig», og på knapt telegramspråk het det: **«Kvinne funnet død i Isdalen antakelig observert Tananger i november mens prøver med Penguin ble foretatt. Kvinnen var også i Stavanger mens tilsvarende prøver ble utført i april måned».** Penguin de omtalte var på den tiden Norges største spionasjemål – et topphemmelig samarbeid mellom Forsvaret og norsk våpenindustri.

Bakgrunnen for dette hemmelig prosjektet

Dette topphemmelige prosjektet skal jeg komme til lenger nede for først skal jeg starte med bakgrunnen for prosjektet. Som angrepet på Ukraina i 2022, var det både under og etter krigen en kontant trussel fra Russerne eller den gang Sovjetunionen.

Finland opplevde en invasjon fra Sovjetunionen som gikk inn i 1939 inn i Finland og som endte med det som ble kalt «Den finske vinterkrigen». Den varte ikke i mer enn 3 ½ måned, men resulterte i at Finland måtte gi fra seg store landområdet.

Norge var som vi vet okkupert av tyskerne og de tok seg i nord helt inn til Murmansk.

September 1944 signerte Finland en fredsavtale med Sovjetunionen og tyskerne startet en tilbaketrekking til Norge. Sovjetiske styrker fulgte etter og tok over områdene tyskerne hadde forlatt. I mai 1945 var krigen med tyskerne over, men Sovjetunionen hadde styrker i Norge helt til september 1945, nesten et halvt år etter den tyske kapitulering.

Sovjetunionens innmarsj i Finnmark, blir kalt frigjøringen av Finnmark blant folk. Men den oppfatningen hadde ikke norske militære myndigheter. Sovjetunionen var en trussel.

Tyskerne hadde stoppet opp ved Lyngen i Troms, ikke langt fra Tromsø. Her var det strategisk best å lage en forsvarslinje mot angrep fra Sovjetunionen.

Etter krigen tok norske militære over og bygde mange nye forsvarsverk i det som kalles Lyngen-Frøy linja. Frøylinja er en rekke forsvarsanlegg som ble bygget i Troms under den kalde krigen. Anleggene strekker seg fra grenseområdet mot Sverige og Finland helt ut til kysten. Antallet anlegg er 299 fordelt på syv kommuner.

Under den kalde krigen hvor Sovjetunion var hoved aktør, økte spenningen mot land som Norge som var en del av NATO.

Sjøforsvar var et problem

Landforsvarsstrategien var for så vidt enkel men det var ikke sjøforsvaret. Grunnen var at store tunge krigsskip var ubrukelige i fjordene. Etter krigen bestod den norske marine av ca. 60 relativt store marinefartøyer fra de allierte styrkene.

Problemet med disse var at de var konstruert for kamp i åpen sjø. Men denne typen skip var ikke tilpasset den nye trusselen som kom, nemlig krigføring i små trange fjorder, som det er mange av Nord-Norge. Dette var et spesielt problem for Norge, for verken britene eller USA hadde samme behovet. Fienden de selv ville møte måtte komme over havet mot dem.

For Norge var små raske motortorpedobåter (MTB) løsningen utstyrt med missiler (raketter) som ble avfyrt og så kunne MTB'en raskt komme seg i sikkerhet. Rakett teknologien var ikke ny, men brukt slikt Norge trengte de, var nytt.

Det hemmelige Penguin prosjektet på Vigdel

Forsvarets Forsknings Institutt (FFI) sammen med Kongsberg Våpenfabrikk satte på begynnelsen av 1960-tallet i gang sitt kanskje mest hemmelige utviklingsprosjekt noen gang. Prosjektet og raketten ble kalt Penguin, det engelske ordet for Pingvin. Raketten var varmesøkende og skulle fly lavt over vannet og skulle ha et styresystem som hindret at den falt ned i sjøen før den nådde målet. Samtidig skulle ikke fienden oppdage raketten slik som en kan ved et radarstyrt system. For et lite land som Norge var dette stort og krevde mye ny teknologi utvikling. Penguin prosjektet var sannsynligvis det største enkeltstående forsknings- og utviklingsprosjekt som er gjennomført i Norge.

De innledende skyte forsøkene ble først lagt til Hjeltefjorden ved Bergen og senere til Oslofjorden. Men Vigdel ble senere valgt for at det var mer akseptabel plass utover havet for nødvendige manøver og sikkerhetssoner. I tillegg at det var flere holmer og øyer hvor en kunne ha måleutstyr. Nærhet til Sola flyplass og Tananger havn hadde også betydning. At det var relativt mye båttrafikk og aktivt fiske var allikevel en utfordring. Fortet hadde på den tiden ingen fast bemanning. Et større sjøområdet utenfor Vigdel ble benyttet både avskyting fra land og sjø.

Det første raketten ble avfyrt 13.mars 1967 og i FFI's regi ble det skutt 49 raketter på Vigdel. Av disse ble 19 skutt fra land og 14 ble skutt fra marinefartøyet KNM «Storm», og 16 fra KNM «Traust». Etter over 10 års utvikling og testing ble prosjektet avsluttet i 1972.

Vigdel fort

Allerede i 1938 ble det observert flere pent kledde unge menn observert med skisseblokk oppe på Vigdelsveten. Politiet ble varslet, men da de kom var disse mennene vekke.

9.april blir Sola angrepet og allerede dagen etter ble de kontaktet av tyskerne. Den 12. april måtte alle beboerne på Vigdel flytte, tyskerne hadde det travelt, de fryktet angrep med store skip. Og de fikk rett, for 17. april la den store britiske krysseren «HMS Suffolk» med fire destroyere i en posisjon sørvest for Vigdel. Angrepet ble en fiasko og skipene måtte flykte, mens de ble angrepet av tyske fly. Det var så vidt «HMS Suffolk» klarte å holde seg flytende inn til marinebasen på Sullom Voe.

Dette angrepet var en viktig lærepenge for både britene. De hadde de lært at det var for risikabelt å bruke tunge krigsskip til angrep på flyplasser. Dette førte senere til at planene om hvordan Trondheim skulle tas, ble forandret. En lignende operasjon som denne ble derfor aldri gjentatt under krigen.

Vigdel fort blir bygget

Britenes forandring av krigsstrategi visste jo ikke tyskerne noe om. For dem var det viktig å få etablert artilleri på land så fort som mulig. Nye angrep kunne forventes.

Samtidig drev tyskerne en omprioritering og omrokking av artilleri i de områdene de nå kontrollerte i Østersjøen. I Vest-Preussen, nå Polen, og Øst-Preussen et tysk område. Der var det flere kystfort med store tunge kanonbatterier under tysk kontroll. Tyskerne om prioriterte bruken av disse, da de trengtes mer langs kysten av Nordsjøen. Kanonene ble demontert i en fart og sendt til forskjellige fort på Vestkysten av Norge.

På Vigdel var det stor byggeaktivitet og i juni 1940 var nok gjort til at de kunne si at de var operative. Hit kom batteriet «von der Groeben» fra Østersjøområdet. Det bestod av fire 17 cm SKL/40 kanoner med en rekkevidde på 19 km. Batteriet stod opprinnelig på øya Pillau utenfor Königsberg. I dag heter øya Baltiysk og ligger i den russiske enklaven Kaliningrad.

Hovedkanonene på Vigdel fort hadde også en forhistorie de ble montert i Pillau. De hadde opprinnelig vært montert på det tyske keiserrikets panserskip som sekundært artilleri. Det hadde runde skjold som best kom til sin rett innlemmet i et skipsskrog for å beskytte mannskapet. Fra 1880 til rundt 1900-tallet var det ganske omfattende opprustningen både hos britene og tyskerne, da særlig med bygging av store tunge panserskip eller slagskip. I 1905 kom britene med det revolusjonerende slagskipet «HMS Dreadnought» og mange av de tidligere tyske panserskipene ble med ett ubrukelige og lagt i opplag. Med opprustningen til første verdenskrig, ble de kanonbatteriene demontert fra skipene og brukt som feltartilleri i hæren, som jernbane artilleri eller i kystartilleriet.

Men det som tyskerne fryktet, at britene skulle komme tilbake med et lignende angrep som med «HMS Suffolk», skjedde ikke. Kanonene ble bare brukt til øvelsesskyting i nesten fem år. Men i aktiv kamp ble de kun avfyrt en gang. For først 3. januar 1945, fem måneder før freden, melder meldestasjonen på Feistein, om et periskop lignende gjenstand om lag fire sjømil vest for stasjonen. Vigdel batteriet ble bedt om å skyte, og til tross for seks godt dekkende salver, beveget gjenstanden seg videre sydover. Det ble søkt etter vrakrester, men ingenting funnet.

Kanonene stod på Vigdel til 1962 og etter det demontert. Aktiviteten på Vigdel ble avsluttet, men området var fremdeles i forsvarrets besittelse da behov for testing av missiler kom.

Men «Isdalskvinnesaken» var ikke avsluttet, -NRK tar opp saken

Tilbake til Isdalsaken, var jo veldig spesiell og mange år etterpå tok NRK opp saken igjen, da de ikke var fornøyd med politiets konklusjon tidligere. NRK begynte selv en omfattende undersøkelse i samarbeid med BBC og det tyske magasinet Die ZEIT. Det hadde gått mange år, saken var foreldet og samtidig hadde nye tekniske metoder blitt utviklet og forandret seg ganske mye i så mange år. Bl.a. var ikke DNA analyser vanlig den gang. For NRK var det jo selvsagt en fordel at tilgjengeligheten på graderte dokumenter var opphevet slik at de kunne undersøke disse.

Tennene ble funnet og det ble gjort DNA analyser. Resultatet var overraskende presist: Kvinnen hadde mest sannsynlig blitt født i sørøst-Tyskland – antageligvis i området rundt Nürnberg og det viste seg at hun sannsynligvis hadde flyttet til grenseområdet mellom Tyskland og Frankrike noen år senere. Dette kan være på grunn av den andre verdenskrig siden hun skal ha vært født rundt 1940.

Men det ga ingen konklusjon om hvem hun var.

Var hun spion- saken utvikler seg, og hvem var hun?

Tilbake til min tur med den tyske journalisten Tanja Selzer fra Die ZEIT en våt og regnfull dag på Vigdel. Hun fortalte at sammen med NRK hadde de fulgt opp spionsporet. Hun fortalte om Berthon Rott fra Tananger og at han hadde hatt en nøkkelrolle. Hun hadde prøvd å ringe enken etter ham, men hun la på røret hver gang da hun snakket engelsk til henne. Hun spurte om jeg hadde telefonnummeret til en av sønnene, noe jeg skaffet siden jeg hadde gått på skolen med Sverre, den eldste sønnen. Turen ble så avsluttet med at jeg kjørte henne tilbake til hotellet. Jeg hadde ingen kontakt etterpå utenom at jeg fikk tilsendt artikkelen på tysk som de hadde trykket.

Journalisten var kjapp med å kontakte sønnen, og å organisere et intervju i Tananger med ham, broren Jostein og moren, Kristine Rott.

Var hun spion?

I etterkant av intervjuet fikk jeg tilsendt artikkelen. Der gjør den tyske journalisten noen tanker. Det står jo i den hemmeligstemplede rapporten at kvinnens oppholdssted i Stavanger og Bergen overlappet med tiden hvortil 25. Motortorpedobåtskvadron var med på øvelser.

Var det Penguinprosjektet hun var etter, eller hadde hun bare en affære med den norske sjøoffiseren som møtte henne på havnen i Tananger?

Die ZEIT spurte ulike nyhetstjenestearkiver over hele Europa om de har noe å si om de fremmede personenes falske identitet. Finella Lorck, Claudia Tielt, Vera Jarle, Elisabeth Leenhout, Geneviève Lancier, Claudia Nielsen, Alexia Zarna-Merchez – det var ingenting å finne om noen av navnene Isdalskvinnen reiste gjennom Europa under. Ingenting i arkivene til de tidligere spiontjenestene i Polen, Tsjekia, Bulgaria, Romania. Ingenting i filene til Stasi-registreringsmyndigheten. Dokumentene til den tidligere sovjetiske hemmelige tjenesten KGB var ikke tilgjengelige.

Berthon Rott mente de var KGB agenter og linket de opp mot et aktivt kommunistpar i Stavanger. Men det var ingen bevis.

Kvinnen på kaia i Tananger

Tilbake til Tananger. I intervjuet med enka etter Berthon Rott og sønnene kom det opp nye spennende opplysninger som aldri var blitt skrevet om før. Den nevnte fiskeren i de hemmeligstemplede rapporten, Berthon Rott, hadde meldt inn til sine kontaktpersoner i sjøforsvaret på Ullsnes, at han hadde observert en pen kledd kvinne i nærheten av MTB

'ene som lå i Tananger. Disse marinefartøyene lå der fordi det skulle være prøveskyting på Vigdel.

I intervjuet med journalisten fortalte enken etter Berthon Rott, videre at han var helt overbevist om at det var kvinnen som ble omtalt i Isdalskvinne saken som det var blitt vist tegninger av i avisene. Den novemberdagen observerte Berthon Rott den vakre kvinnen på brygga i en tid. Og etter en stund, kanskje en time, så han henne skifte til den andre siden av havnen, til der en av MTB'ene hadde lagt til. En sjøoffiser hadde gått i land, fortalte Berthon Rott til familien sin. Kvinnen snakket med ham en stund, så gikk de to fra hverandre. Det var noe spesielt med kvinnen. Hun var pent kledd og var i nærheten av fiskeredskap, noe som ikke var naturlig. Berthon meldte fra til sjøforsvaret at han sette denne kvinnen som lignet på fantomtegningen av Isdalskvinnen. Politiet hadde til nå nektet at dette hadde noe med spionasje å gjøre og bekreftet aldri at en slik melding hadde kommet inn.

Berthon Rott fikk pistol av politiet

Den 22. desember 1970, etter at kvinnen i Isdaldalen hadde vært død i en måned, skulle familien reise til London på ferie, da de ønsket å tilbringe juledagene der. På perrongen ved jernbanestasjonen i Stavanger, som Berthon Rotts enke og sønnene hans husker det, hilste to politibetjenter på dem. De dro bort med faren. Da han kom tilbake, hadde han med seg noe som han først ikke ville vise dem. Men så etter hvert viste han dem en Walter PPK pistol samt en springkniv.

Ser en på den da hemmelig stemplede politirapporten så er det tydelig at overvåkningspolitiet (POT) mente at denne meldingen måtte tas alvorlig.

Jeg har satt opp en tidslinje her, som er meget interessant.

- 1967-1972 Penguin testing på Vigdel skytefelt
- 24.3-1.4.70: Kvinnen i Bergen
- 24.3.70: 25.TKB (MTB-skvadron) i Bergen
- 29.10-30.10.70: Kvinnen i Stavanger
- 29.10.70: 25.TKB (MTB-skvadron) i Stavanger
- 9.11-18.11.70: Kvinnen i Stavanger
- 9.11.70: 25.TKB (MTB-skvadron) i Stavanger
- 18.11.70 Kvinnen i Bergen
- 29.11.70 Kvinnen funnet død i Isdalen

Så skjer noe interessant alt på en dag:

- 22.12-1970
 - Berthon Rott blir avhørt
 - Berthon Rott skal på ferie og blir utstyrt med pistol.
 - Politiet avslutter saken på NRK TV og sier det var selvmord

Men vi mangler en aktør her!

Hva med marineoffiseren som skulle ha snakket med kvinnen? Her er det ikke blitt skrevet noe, men selvsagt denne offiseren ville hatt taushetsplikt. Han var jo en del av prosjektet. Det vi også kan lure på var om disse MTB'ene missiler om bord i Tananger? Disse vil jo mest sannsynlig vært tatt om bord på Håkonsvern i Bergen. Det ble skutt ut 14 ballistiske ble skutt fra marinefartøyet KNM «Storm», og 16 styrte fra KNM «Traust».

Så hva kan vi konkludere i dag?

Mange spørsmål er ubesvarte:

- Var det Isdalskvinnen som var i Tananger?
- Var hun spion?
- Hvor kom hun fra?

Det vi kan si er etter at Berthon Rott meldte ifra om sin observasjon at da var han offisiell kontakt mellom forsvaret og fiskerne er at overvåkningstjenesten tok dette alvorlig. For meg virker det som om at overvåkningspolitiet og etterretningen har gitt instruks om å avslutte saken. Det ville ikke ha blest rundt Norges mest hemmelige prosjekt, noe pressen ikke visste noe om den gangen. Tenk hvis det var fullt av pressefolk i Tananger og på Vigdel under disse testene.

Saken er fremdeles uløst, og det er blitt laget flere TV innslag og skrevet flere bøker om den gåtefulle Isdalskvinnen.

Men hvordan gikk det med Pingvinene?

Veldig bra kan vi si. Missilet er videreutviklet og Penguin navnet er nå byttet ut med «Naval Strike Missil» - NSM. I dag en av Norges og Kongsbergs største slags suksesser.

Hva med Vigdel fort?

Etter at selve Penguin-prosjektet var ferdig, lå Vigdel fort ledig for annen aktivitet. Sjøforsvaret hadde fremdeles skytefeltet utenfor og hadde de fasilitetene som trengtes etter at Penguin prosjektet var avsluttet. I 1973 ble det etablert en drone avdeling på Vigdel. Disse ble brukt som skytemål under øving av personell. I begynnelsen var det øvelse med den amerikansk bygde raketten Sea Sparrow, som ble skutt fra skip mot fly. Senere var det øvelse med bakke til luft raketten Mistral. Det er en håndholdt rakett utviklet av et multinasjonalt europeisk selskap.

Dronetjenesten ble i 2007 avviklet og det ble bestemt at fortet skulle legges ned. Forsvaret eller deres eiendomsforvalter, Skifte eiendom, ønsket å fjerne alle spor etter militær aktivitet på Vigdel. Historielaget sammen med noen få andre lokale historieinteresserte synes at dette var sløsing av penger, samt at vi mente fortet var et viktig minnesmerke over en historisk fortid. Den burde tas vare på for ettertiden. Vi møtte en mannsterk gjeng fra flere offentlige institusjoner. Men etter dialog, særlig med Rogaland Fylkeskommune kom vi fram til en løsning hvor de farligste anleggene ble fjernet, mens det mest markante av fortet ble bevart. Fortet er i dag åpent for alle og har en fantastisk utsikt utover sjøen.

Møte nr. 5

Tid: Torsdag 26.okt. kl. 19:00

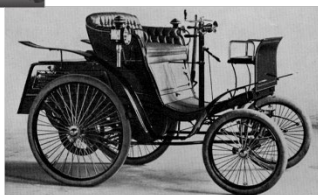
Sted: Sola Kulturhus

Lansering av årboka og en historie om «En flyvende rød sofa utover Madlaveien».

Ved: Ottar Kjørmo

Vi starter møtet med å lansere den nye årboka, samt presentere forfatterne. Boka vil være til slags. Kr. 300,-

En flyvende rød sofa utover Madlaveien, dette var forfatteren Theodor Dahls beretning om en hendelse i 1898. Dette er en beretning om en for de fleste ukjent Solamann. Bondesønnen Tørres Rønneberg, fra Røyneberg. Han var den første til å importere både bil og buss her i distriktet. Han var nysgjerrig og jobbet seg opp som handelsmann i Stavanger og startet sin egen hermetikkfabrikk, Rønneberg Preserving. Som ble en av byens en av byens viktigste hermetikkfabrikker. Han kjøpte også Roskildehuset i Stavanger, da det kom for salg.

Referat møte nr. 5

Til stede: 67

Så til foredraget som Ottar Kjørmo holdt. Det handler om en helt spesiell Solamann som de færreste har hørt. Han var en foregangsmann på måter, bl.a. anskaffet han den første bilen og bussen i distriktet, men også mye mer.

Den første bilen, en «rød» sofa.

Historien om Tørres starter med den første bilen som så ut som en rød sofa og som var litt av en sensasjon. Ottar startet med å sitere forfatteren Thorodor Dahl hvordan han beskrev en vettskremt gammel mann fra Klepp sin reaksjon da han så denne bilen.

«Han skalv. Det dirret i skjeggteien hans. Han fektet med armene med krumme fingre. Det var noe selsomt kvitt i øynene hans, han skogret i lippene. Eg har sett jæved'! sa han. Skjinbarlige sattan. Han va blodraue og bølde i et hodn.»

Thorodor Dahls egen beskrivelse var: *«Vi fløy ved veien i en rød sofa, for en fantastisk opplevelse. Vi trodde vi skulle kveles på «flyturen» - kvinner på veien løp for livet. Som om det var djevelen selv, susende med sin røde skremmende kropp. For et show! For en støy! For en landeveisterror!»*

Få er vel egentlig klar over hvilken betydning Stavanger-distriktet har hatt for den motoriserte samferdsel i Norge. Pionertiden i norsk bilhistorie - siste del av 1800-tallet og frem til 1909 da den første bilutstillingen fant sted her i landet, og i denne utviklingen har Stavanger en sentral plass.

I 1996 feiret vi 100-årsjubileet for den første bilen som kom til Norge, en Benz Phaeton Comfortable som gikk i Gjøvik-traktene sommeren 1896.

Men også en framsynt mann i Stavanger var tidlig ute. I 1898 ankom den andre bilen til Norge, også den fra Benz fabrikken i Tyskland. Det var Sola mannen, Tørres Rønneberg som stod bak dette. Den første bilen i Stavanger, og den første bilen som rullet i hovedstadens gater og Norges første privatbil.

Slik ble denne nyheten beskrevet i Stavanger Avis 6.okt 1898:

«Motorvogn nævnes ofte fra Udlandet. Den ser ogsaa til at have vundet tillid. Nu bliver en Motorvogn at se i Stavanger. Hr. Fabrikkeier T. Rønneberg har en underveis fra Tyskland til Stavanger. Den tyske Fabrik har i løbet 5 Aar leveret ikke mindre enn 1800 motorvogne. De fleste er solgt til London, Paris og Berlin. De drives av Benzin og styres lettere end noget Hesteforspand. Kan reguleres til at gå fort og sent efter behag, opad Bakke og Nedad Bakke, vige og vende. »

«Den har Rum for 3 personer og kan kjøre de forskjelligste Tempo, endtil 30 kilometer i Timen og greier Bakker med stigning af indtil 1 paa 10. Vognen er udtaget av Hr. Ingeniør Rønneberg og prøvekjørt av ham selv og hans bror. De har fundet, at den helt ud holder, hvad der loves. »

Beskrivelse av bilen, en Benz Velo Comfortable.

- Drivkraften er Benzin
- Den hertil indkjøpte Vogn for 1 $\frac{3}{4}$ Pfenning paa hver Kilometer, og det er billig Drivkraft.
- Herfra til Malde 7-8 Pfenning.
- Hvis drivkraften havde været Elektricitet, maatte Vegten paa Grund av de tunge Akkumulatorer blevet omkring 1800 Kg. for en Vogn.
- Vognens Vekt er 360 kilogram.

Fremhjulene 65 cm og baghjulene 90 cm høye.»

Bilen eller «motorvognen» som den ble kalt ble omtalt i avisene flere ganger og fikk mye positive omtale.

Månedet etter ankomsten til Stavanger tok sønn til Tørres, Ingeniør Arne Rønneberg bilen til hovedstaden, Kristiania for å vise den frem. Den fikk også her stor oppmerksom og positiv omtale. Bilen ble i Kristiania en tid og mange fremstående personer fikk anledning til å prøve bilen og kjøre sin første biltur. Kong Gustav (daværende kronprins) under et besøk i Kristiania var med på en prøvetur med denne bilen. Det kan man godt forstå når man kjenner til kongens store interesse for biler allerede på den tid.

Den røde bilen, som var den minste Benz-typen putret og gikk i Stavangertraktene et par år, men så ble motoren tatt ut og montert i en båt. Karosseriet ble solgt til en gårdbruker.

Den første bussen

Den første rutebilen var Rønnebergs blå buss, trafikkerte strekningen Stavanger – Sola. Eller var det omvendt siden garasjen lå i Solakrossen. Bussen hadde Rønneberg i Tyskland og var en blå 36 hestekrefters Gaggenau Assichtswagen som 6. juni 1908 ble satt i trafikk mellom Stavanger - Malde - Sola.

Bussen kostet hele 14.000 kroner, som på den tiden var en stor investering. Bussen var en åpen buss med 20 sitteplasser fordelt på seks benkerader. Den ruvet godt i bredden med 1,95 meter, og på smale bygdeveier opptok den hele veibredden. Folk flest kalte bussen for «Den blå automobilen».

Men ruten fikk kort levetid. Bussen var åpen, benkene plassert nesten som i et amfiteater. Endestasjonen skulle være ved Stavanger Støperi & Dokk, men der kom den ikke da den kunne være farlig for alle ungene der inne, het det.

Men folk likte ikke dette «uhyret». Det nyetablerte selskapet som skulle frakte solabuen til Stavanger var ikke mange måneder før motstanden var merkbare. De møtte motstand fra bønder som syntes dette var en trussel mot hestetransporten. Det ble igangsatt boikottaksjoner og motstanderne argumenterte mot at hestene ble skremt av den store bussen.

Etter hvert måtte de redusere de daglige turene fra 10 til 2 og den 4. september 1909 opphørte rutebilkjøringen. Et halvt år etter, våren 1910 startet et nytt selskap opp, A/S Stavanger Automobilselskab.

Tørres Rønneberg, født 31. mars 1845 på gården Røyneberg i Haaland.

Foreldre Mor: Anna Pedersdotter - fødd i 1820 og døde 17. oktober 1893. Folkvord i Høyland.

Far: Andreas var fødd i 1814 og døde 19. september 1870, 56 år gammel.

På gården hadde de 8 - 10 kyr og melken ble brukt i husholdningen. I tillegg var det rundt 20 sauer. De solgte poteter i Stavanger og havre til kornmøllene. Det ble skåret torv, men bare til eget forbruk. Tidligere i høstsesongene seilte de til Bergen med landbruksvarene sine

Gamle Andreas Rønneberg holdt barna i arbeid, og han var veldig streng med å oppdra barna sine. Familien hans var svært religiøse. Da Tørres ble 14 år, var faren 39 år. Tørres vurderte at var lenge før han kunne overta gården. Kanskje ville han tjene penger som var nødvendig for å kjøpe ut gården.

Tørres reiste til Stavanger og onkelen Enok. Han var bankdirektør og grosserer, og hans mangesidige forretning ble en god skole for Tørres. Den unge Tørres måtte ta del i all slags arbeid i butikken og på lageret. I tillegg måtte han også være snekker, var med da Enoch bygde Fredheim. Senere ble denne eiendommen embetsbolig for biskopen i Stavanger.

Tørres et forretningstalent

Som onkel Enok hadde også Tørres forretningstalent. Allerede i 1872 fikk han sitt borgerskap som handelsmann i Stavanger. Året etter fikk han borgerskap som skreddermester og endelig i 1894 også som bøkkes- og blikkenslager.

Læretiden hos onkel Enok varte i 12 år. I en alder av 26 år i 1871 startet Tørres et partnerskap med Jens Johnsen, også en bondegutt fra Sola, forretning på torget i samme bransje som onkelen, og de gjorde det godt.

Men Tørres var etter hvert ikke tilfreds, det var altfor stille, han kjedet seg rett og slett og solgte sin andel.

Kampen Preserving – Rønneberg Preserving

Mens landet ellers levde i fremgang, var byen omkring 1880 blitt rammet av en krise som la et tradisjonsfestet, omfattende arbeidsliv øde. Sildefisket som i et par mannsalder hadde dannet byens økonomiske fundament, forsvant. Men det var hermetikk-industrien som endret tilværelsen for Stavanger og omegn.

Tørres så tidlig denne muligheten og 15. august 1881 kjøpte han gården «Kampen», på løkke B4 på Egenes for kr. 15.200, - like ved Misjonsgården i Stavanger. Her grunnla han en liten hermetikkfabrikk i låven som ble bygget om. Kampen Preserving ble navnet, men året etter endret Tørres navnet til Rønneberg Preserving.

Tørres måtte selv skaffe råstoffet, han overvåket selv produksjonen i alle ledd, og til slutt måtte han selge det ferdige produktet. Men suksess var ikke noe en ufaglært mann som Tørres fikk gratis. Han hadde talent og var god med økonomi samt han viste stor teknisk løsningsevne. Han var også flink til å finnes gode medarbeidere.

Hermetikkproduksjonen var vellykket, og Tørres økte kapasiteten og forbedret produksjonsmetoden etter hvert som han fikk erfaring.

Fabrikken var den andre hermetikkfabrikken i Stavanger og den tredje i Norge. Den gikk så godt at Tørres etter syv år at den hadde vokst seg ut av lokalene på Kampen. Han kjøpte derfor en eiendom nærmere sentrum.

En gylden mulighet dukket opp i sentrum med Rosenkildehuset (fra 1813) i Nedre Strandgate 11. Eiendommen til P.W. Rosenkilde & Sønner i Strandgaten, ble lagt ut på tvangssalg i 1887, og Tørres fikk tilslaget. Han flyttet sin fabrikkvirksomhet til kjelleretasjen i den staselige trebygningen ved Vågen.

Inn i stuene og salongene i Rosenkildehuset, hvor Ole Bull en gang hadde holdt sin første konsert, flyttet den nye fabrikkeieren inn med hele familien. I tillegg til husvære for sin familie fant Tørres og kontorer for «T. Rønneberg Preserving Co». I sjøhuset ved strandlinjen fikk han plass til røykeovnene.

Men det gikk ikke helt godt for ombygging av de 75 år gamle bygningene gikk tregt og Tørres selv fikk ikke til en skikkelig en effektiv hermetikkfabrikk. Tørres slet også med andre ting. Han likte ikke å reklamere for produktene og var mot all form for avtaler og fikk mye av systemet mot seg.

Rønneberg Preserving var en foregangsbedrift.

Det var den første fabrikk i Stavanger som tok i bruk dampkraften til koking og som drivkraft. De hadde eget acetylgassverk, som ble avløst av byens første elektriske anlegg. Produksjonen av fiskeboller, fullstendig omorganisert til å bli utført av maskiner, noe som var Tørres egen oppfinnelse. De utviklet også en farsemaskin som arbeidet 20 ganger raskere enn forgjengeren, og revolusjonerte produksjonen av hermetiske fiskeboller.

Men de stadige ombygginger av Rosenkildehuset og fabrikken fulgte Tørres som et stort problem helt til han gikk av med pensjon i 1907. Bedriften hadde også fått sterk konkurranse. Den norske hermetikkindustriens store mann, Christian Bjelland, 13 år yngre, og Endre Grønnestad vokste forbi ham. Men dette faktum plaget aldri Tørres. Han overlot så firmaet sitt til sønnene Einar og Arne da han gikk av for pensjon.

Dampkjøkken – Matsalget

En annen ting Tørres stod bak var opprettelse av Matsalget på Strandkaien. Det var den gang ikke egnede spisesteder i Stavanger for bønder og vanlige folk. De var henvist til å spise på noen skumle og skitne kjellerspisesteder – alle plassert i en gate med det passende kallenavnet «subakanalen» med tarvelig og dårlig stell. Disse spisestedene ble på kort tid utkonkurrert Matslaget. På enkelte dager ble det servert 800 middagsporsjoner på Dampkjøkkenet.

Tørres døde 11. desember 1913

Stavanger avisene skrev følgende om ham.

«Byen hadde mistet en pioner på hermetikkindustriens område, en i ordets betydning en selfmade mann».

«Avdøde var en elskverdig og stillfarende mann».

«Tørres Rønneberg var en stille, bramfri, men virksom mann».

«Han hjalp mange uten at den høyre hånd visste hva den venstre gav.»

Møte nr. 6

Tid: Torsdag 16. nov. kl. 19:00 Sted: Sola Kulturhus	
Solaruten 100-år Ved: Martin Stangeland	
	
Få bedrifter har vært mer markante enn Solaruten i Sola, og ikke minst i Sola sentrum. Martin Stangeland senior startet med buss selskap for 100 år siden og dette vil vi markere i kveld. Han var en sterk person som styrte selskapet med hard hånd og detalj kontroll. Pengene fra kjøringen ble innlevert i huset til Martin på Sola Land og sjåførene måtte inn gjennom flere dører, si passord for så å levere inn i en liten luke. Tilbake fikk de veska med minimum av vekslepenger. Martin holdt bestemt på rutekjøring og ville ikke begynne med turbuss eller kjøre flybuss, da det ble tilbudt. Martin døde i 1969 og "lille" Martin overtok og da ble det blant annet "luksus" turbusser og lignende. I 1975 ble Solaruten tvunget inn i Stavanger og Omegn Trafikkselskap. Historien gjennom 100 år vil Martin jr. selv fortelle om og alt selskapet har vært med på.	

Referat møte nr.6

Til stede: 127

Leder åpnet møtet og startet med å si at han var imponert hvor mange som hadde møtt fram for å høre om busser. For det var det foredraget denne kvelden skulle handle om det var selveste Martin Stangeland som skulle handle om Solarutens 100-årige historie.

Martin skulle i dette foredraget ta for seg:

1. Historikk med rutebildriften
2. Turbussene
3. Det som kom etterpå
4. Påvirkning på ham og hans liv

Følgende tidslinje ble satt opp:

- 1900 Desember Martin Stangeland senior blir født
- 1923 Startet bussrute
- 1935 ca. Startet bygging av garasje og verksted
- 1947 Stor vekst i trafikken mye pga. utvikling av Sola Flystasjon og Soma leir
- 1968 Utredning av busstrafikken starter
- 1969 Martin Stangeland senior dør og junior overtar
- 1970 Presset fra myndighetene starter for å omorganisere bussdriften i distriktet
- 1975 Det store skillet – rutebussene til SOT og full satsing på turbilkjøring
- 1980 Etablering av Sola Reisebyrå
- 1984 Bygging av nytt verksted og kontorer

- 1986 Sola Ruten solgt til Ventura
- 1988 Jeg slutter i Sola Ruten får å satse på reisebyrået

Bussdriften i begynnelsen

Den første bussen anskaffet Martin Stangeland senior seg i 1923. Det var en Ford T Modell Touring Car ca. 1919 modell. De neste årene oppgraderte han stadig bussparken eller bilparken fordi noen var ikke større enn en stor drosje. Etter hvert kom flerseters busser hvor alle var bygget over et lastebil chassis med motoren foran. Selve buss delen over, ble ofte bygget her i landet.

Til det bussentusiastiske publikummet ble det vist bilder av bl.a. Guy Arab 6L W 1947 modell 41 seter, Volvo B655 53 seter, Volvo B58 1967, Volvo B58 1970 44 seter og mange andre.

Fargene på bussene forandret seg gjennom tidene fra mørkeblått og rødt til hvitt og grønt.

For bussruten var endestasjon i Stavanger var på Strandkaaien hvor også Tananger-ruten, Madla-bussen og Randabergbussen hadde stasjon.

Bygging av bussgarasjen midt i Solakrossen, startet midt på 1930-tallet. Aktiviteten der var etter hvert svært stor, og det var i perioder ikke plass til alle bussene.

Martin junior tar over og sloss mot myndighetene

Martin senior dør i 1969 og den unge sønnen i tidlig 20-årene tar over et stort ansvar. Han arvet flere busser og hadde flere folk ansatt. Han prøvde å drive som før, men akkurat i denne perioden hadde myndighetene sett på hvordan bussdriften skulle organiseres. De mente det var for mange små selskap og myndighetene i denne sammenheng var store og tunge som unge Martin måtte sloss mot. De var:

- Samferdselsdepartementet og statsråd Annemarie Lorentzen (AP)
- Rogaland Fylke v/samferdselssjef Sverre Hamre
- Stavanger kommune
- Norges Rutebileierforbund

Men ting var ikke helt klare for iht. til lovene så hadde ruteselskapene hadde rett og plikt til å utøve all persontrafikk på sin strekning. Men hva medførte det, og hvor gikk grensene? Og i tillegg løyve for å drive turproduksjon, hvem styrte dette?

Etter hvert ble det klarere og klarere at alle busselskapene skulle samles i et selskap.

Martin søkte i denne perioden å utvide med en ekstra avgang til Sola i 14-tiden, men fikk avslag.

Det ble etter hvert et stort mediepress. Martin går ut og sier at han ikke tror på et sammenslått selskap og det ble en folkeaksjon i Sola for å beholde Solaruten. Hele 3578 personer i Sola signerte mot sammenslåing.

Det hele endte opp med at departementet avgjorde. Martin anket avgjørelsen, men ingenting hjalp. I hele perioden var det store oppslag i avisene. Martin gikk også ut og sa han ville kjøpe ut de andre selskapene uten suksess.

En turbuss epoke starter

Den 1.april 1975 var det slutt på rutebuss for Solaruten og alt ble nå satset på turbusskjøring. Men for å få det til måtte det bygges en organisasjon. De turbuss kundene de satset på var:

- Lokal kjøring skoler, foreninger, idrettslag og bedrifter
- Oljeindustrien
- Helikopterservice
- Braathens SAFE

- Turproduksjon i innland og utland

For turproduksjon i inn og utland var det behov for å finne nye konsept og her var Solaruten en pådriver. Det var nødvendig å skape nye markeder for bussturisme, i tillegg til de klassiske rundturene. Her er noen:

- Solfonn høyfjellshotell
- Skiferie til Østerrike
- Non-stop reiser til Italia, Spania, Paris, Østerrike
- Shopping til Flensburg
- Buss cruise

Noen av disse alternativene gikk bra andre mindre bra og det var stor konkurranse i markedet. For eksempel turen til Solfonn gikk veldig bra i begynnelsen, men etter hvert fant folk ut at det gikk an å kjøre ditt med bil, gikk det nedover.

Martin kjøpte flere nye spesiallagde turbusser fra Tyskland og det var flere artikler i avisene om disse med titler som: «Norges største turistbuss» og senere «Verdens største turistbuss». Den siste var en dobbeltdekker leddbuss. Det ble kun bygget 20 av disse hvorav en endte i Norge, en i Japan og de andre gikk i Tyskland. (se boks under)

De største bussene ble brukt til Non-Stop badeturer nedover i Europa. Til disse turene krevdes det mye planlegging og logistikk. Det skulle være servering av mat og drikke med egen cateringvert. Opplegget omfattet:

- 200 middager
- 300 frokoster
- Brus, øl, vin og miniflasker
- Ost og vin på retur
- Jordbær og fløte
- Opptak av Dagsrevy, Sportsrevy og serier for hjemturen
- Barnetime
- Pledd, håndkle våthåndkle og såper

For å få alt dette til krevdes det en organisasjon med:

- Sjåfører
- Reiseledere
- Catering
- Kontor
- Turoduksjon
- Markedsføring
- Rengjøring
- Verksted – teknisk

Merke: Neoplan 1982 modell

Lengde 18 meter høyde 4 meter

Motor: Mercedes V8

- Ant seter: 95 (fullt utrustet: 145 seter)
- Kjøkken med 2 mikroovner, stor kjølekapasitet for varer, frysekapasitet for ca 250 ferdigmiddager,
- Stor bar bak 1 etasje
- Sovekabin for mannskap
- 5 TV skjermer
- 4 kanals musikkutstyr valgfrie kanaler med headset og lyd for TV
- Spisebord på hvert sete
- Flere overvåkningskameraer ute og inne
- NHM telefon med myntapparat (dekket Norden)
- Avansert aircondition

Lokalkjøring

En annen for som selskapet støttet seg til var lokalkjøring. Det var viktig får å ha en stabil organisasjon og faste ansatte. Turkjøring til Europa var sesongbasert. Lokalkjøringen gjorde en kunne ha et bemannet trafikk-kontor med kommunikasjon til alle bussene. Og en kunne ha 24 timer service. Kundene var: skoler, foreninger, bedrifter, kommuner, oljenæringen, ONS, Helikopterservice og Braathens SAFE.

Etter busstiden-reisebyrå

Men alt har en slutt også bussdrift i en eller annen form. I parallell med driften av turbussene viste det seg praktisk å ha et eget reisebyrå. I 1980 starter han Sola Reisebyrå. Martin avvikler etter hvert bussdriften og satser nå alt på reisebyrå.

I 1993 blir Sola Reisebyrå medlem av Flyspesialisten. Det førte til videre vekst ved oppkjøp og sammenslåing med andre reisebyrå:

- Startet med kjedesamarbeid mellom byråer i Oslo, Bergen, Trondheim, Kristiansand og Stavanger.
- Sammenslåing med annen reisebyråkjede Travel Team
- Oppkjøp av byråene NAF og Winge
- Oppkjøp av NSB reisebyrå i 2002
- Oppkjøp av flere byråer i Sverige i perioden 2000-2004
- Oppkjøp av Danmark største reisebyrå Weco Travel i 2004
- Flere strategiske oppkjøp innen teknologi og byrå på nett, Go To Gate, Zolong mfl.
- Over 100 byråer i Norden

Dette er opp til å bli VIA Travel, et av Nordens største reisebyrå, hvor Martin var en gründerne. Selskapet omsatte i 2005 for 8 milliarder kroner, sammenlignet med 30 mill. for Sola Reisebyrå i 1987. Martin selger sine aksjer i 2005 og går av som leder av VIA Norge.

Martins liv

Foruten å drive buss selskap og senere reisebyrå, har han aldri ligget på latsiden. I fire perioder satt han i kommunestyret for høyre, hvorav to også i formannskapet. Utenom dette så vet vi jo om musikken i dansebandene Magics og Starfighter. Han driver faktisk og spiller fremdeles.

Møte nr. 7

Tid: Torsdag 7. des. kl. 19:00

Sted: Sola Kulturhus

Soknepresten i Sola uten kirke, bolig og lønn.

Ved: Per Inge Ruud

Tenk deg å ha en jobb som du er forpliktet til å utføre. Så kommer noen utenfra og sier at du gjerne kan fortsette å gjøre det, men der du utfører oppgaven så river vi huset og der du bor så overtar vi bolighuset.

Omtrent slik kan det enkelt forklares hvordan sokneprest Lars Tjeldflaat opplevde det i 1940. Det var jo selvsagt tyskerne som gjorde dette. Men soknepresten slo i mot og engasjerte seg sterkt og var ikke redd for å ta opp kampen mot tyskerne og forlangte at de skulle rive kirken forsiktig og ta vare på materialene.

Så ble prestegården overtatt av tyskerne og familien måtte flytte rundt omkring. Men soknepresten ga ikke opp. Etter at krigen var slutt var han svært aktiv i oppbyggingen og ikke minst å få reist en ny kirke.

Vi vil også ha en gjettelek som vi pleier i møtet før jul.

Referat møte nr.7

Til stede: 60

Leder åpnet møtet og ønsket velkommen til årets siste møte. Som en del av en tradisjon vil vi også ha en gjettelek etter foredraget.

Foredraget ble holdt av Per Inge Ruud og hadde tittelen: «SOKNEPRESTEN SOM MISTET SIN BOLIG, SIN KIRKE, SIN STILLING OG LØNN». Dette handlet om sokneprest Lars Tjeldflaat.

Ha tolmod med meg

Den 16. mai 1927 kan vi lese i Stavanger Aftenblad: "Den nye soknepresten i Håland, Lars Tjeldflåt, holdt igår fyrste gudstjenesta si i Sola kyrkja som var heilt fylt. Han sette seg sjølv inn i embete og bad kyrkjelyden ha tolmod med han både avdi han var ung av år og ung som prest."

Lars Johan Tjeldflaat ble født 9.9. 1895 i Skånevik. Han var nr. 4 i en søskenflokk på ni. Hans foreldre var gårdbrukere.

Han dro til Oslo, studerte teologi og var ferdig utdannet prest våren 1926. Tjeldflaat ble ordinert i juni 1926 i Domkirken i Oslo av Oslo biskop for å være vikarprest i Oslo bispedømme.

Kanskje var det medstudenten Lars Skadberg, fra Sola som har omtalt Sola i vakre ordelag, kanskje var det tilfeldigheter, men året etter startet Tjeldflaat som sokneprest i Håland prestegjeld.

Prestegården

Boplassen ble Håland prestegård på Sømme som ble bygget i 1869. Gården hadde flere bygninger og var 58 år gammelt da Tjeldflaat flyttet inn.

En måned etter innsettelsen, gifta Tjeldflaat seg med Barbro Winther fra Nesna i Nordland. Hun var fire år yngre en Lars. Et år senere blir Olav Carsten født, Alfild Vigdis i -33 og Leiv Bjarne i -38.

To kirker og en ruin

Det var to kirker i Sola på denne tiden. Sola kirke var bygd i 1842. Totalt hadde kirken rundt 700 sitteplasser. Kirken var bygd etter spesifikasjoner av den danske arkitekten Hans Ditlev Franciscus von Linstow som også bl.a. tegnet slottet.

Tananger kapell ble bygd i 1879. Det er også bygd med utgangspunkt i en av mønstertegningene til Linstow. Det skulle årlig være 12 gudstjenester i Tananger. Den var i bruk gjennom alle krigsårene.

Og så var det ruinene etter den gamle kirken som i noen år hadde vært familien Bennetter sitt hjem, men som siden 1907 var ruin igjen.

Sola var en del av Håland prestegjeld som foruten Sola også bestod av Madla. Madla hadde egen kirke. Da Tjeldflaat kom til Sola, var Sola og Madla fortsatt et herred eller kommune, Håland kommune, fram til 1930. Men Håland prestegjeld bestod helt fram til 1967, faktisk etter at Madla var innlemmet i Stavanger. Revheim kirke var bygd i 1865.

Vansker og gleder i starten

Tjeldflaat likte seg tydeligvis ikke i Sola for i 1930 søkte han han stillingene som sokneprest i Vestre Slidre og bestyrer på Dalen blindeskole, Strindheim.

At han var kommet på kant med noen i bygda kan vi lese om i avisa 1ste Mai den 6.10.32. En ung gutt hadde stjålet 4 vinflasker i kjelleren hos presten. Dette ble oppdaget.

Tjeldflaat forlangte 3 kroner flasker i erstatning og så skulle saken være ute av verden. På tross av at avisen etter henvendelse til politiet får beskjed om at presten ikke har gjort noe urett, gjør avisen et nummer ut av om presten kan ha overtrådt rusdrikkeloven ved å kreve erstatning og på den måten ha drevet ulovlig vinhandel. Ja, de spekulerer også i om han kan ha tatt for stort beløp og dermed har hatt fortjeneste på flaskene. Tjeldflaat svarer med et leserinnlegg. Men redaktøren henger "hale" på leserbrevet og fortsetter sin latterliggjøring av soknepresten. Har han søkt Vinmonopolet om tillatelse til salg?

Tjeldflaat syntes at prestegården var i svært dårlig forfatning. Etter hvert får han med departementets hjelp først pusset opp uthuset før han i 1935 foretar en større ombygging og restaurering av hovedhuset.

Altertavlen restaurert

I 1934 foreslo Tjeldflaat for menighetsrådet å få altertavlen i Solakirken restaurert.

Forslaget ble enstemmig vedtatt. Året etter kom konservator Ulrik Hendriksen for å undersøke tavlen med tanke på restaurering. Han mente da at det var 7 lag med maling over den originale Hendtzschel-altertavlen. Tjeldflaat viste til at professor Brøgger som hadde vært konservator ved Stavanger museum, hadde ment at det kunne ha vært Peter Reimers som hadde malt den opprinnelig. Det ble valgt en nemnd bestående av soknepresten, Nils Joa og Torger Sanne som skulle samle inn de nødvendige midler for å få altertavlen restaurert. Soknepresten mente det trengtes omkring 1200 kroner i tillegg til offentlige tilskudd. Bildet som var på altertavlen før restaureringen, var malt i 1911 eller 12 og ble ikke ansett for å ha noen verdi.

Selve restaureringen tok til i mai 1937 og ble gjort unna i løpet av tre uker. Det viste seg at tavla var overmalt hele 11 ganger, første gangen rundt år 1700 og at tavla var malt av Peter Reimers i 1617.

Flyplassen og krigen

Flyplassen ble åpnet i mai 1937. Det betydde mye endringer i Sola. 580 dekar var kjøpt opp fra 27 grunneiere og 270 dekar ble båndlagt for kommende utvidelser. Veier var fjernet eller stengt. Sola hadde endret geografi.

Tyskerne kom og de spurte ingen om hva de skulle gjøre. Den første som døde i Sola pga. krigshandlinger, var Amalie Bennetter. Hun var datter av Kittel Helland som var sokneprest i Håland fra 1885 til 1896. Hennes bror, Gustav Helland, var en kjent arkitekt. Amalie ble gift med Henrik Wilhelm Bennetter, sønn til marinemaler Johan Jacob Bennetter.

Henrik og Amalie ville ikke bo i kirke ruinen og fikk satt opp et nytt hus like utenfor kirkeruinen. Dette førte også til at på nytt ble kirkebygget en ruin. Henrik døde allerede i 1923. Amalie var noen år eldre enn ham og i 1940 var hun blitt 72 år. Hun fikk beskjed om å evakuere fra huset, men nektet dette og la seg på sitt soverom i 2. etasje den 15. april. Mange var ikke så redde for det som skjedde. Om natten kom det 7 britiske fly som i alt slapp 30 bomber. En granatsplint traff huset og Amalie ble sterkt skadet. Hun døde på sykehuset den 17. april.

Flyplassen var blitt beskyttet av allierte fly allerede fra 10. april. Slik fortsatte det dag og natt i om lag en måned. Mange som bodde nær flyplassen begynte å evakuere allerede 9. april. Sannsynligvis sokneprest Tjeldflaat med familie også for prestegården lå nær flyplassen. Det jeg vet er at alle nabogårdene ble evakuert allerede 9. april. Barna var da 12, 7 og 2 år. Dermed hadde soknepresten mistet sin bolig og første punkt i overskriften er sjekket ut. I starten evakuerte noen fordi de var redde. Noen ble kastet ut av huset sitt da tyskerne trengte det

Evakueringen

Den 19. april kom ordren om at alle innenfor en radius på 5 km fra flyplassen måtte evakuere innen neste dag, lørdag 20. april kl. 20.00. Totalt fikk $\frac{3}{4}$ av kommunens innbyggere beskjed om å finne seg et annet sted å bo med knapt ett døgn varsel. 634 gårdsbruk ble forlatt. Rundt 3000 mennesker og over 6000 storfe var på veiene denne lørdagen.

Kamuflasjemaling av de store bygningene på flyplassen ble påbegynt allerede 10. april. Selve flystripene ble også malt. Sola kirke ble kamuflasjemalt på grunn av sin synlige beliggenhet. De allierte navigerte og siktet på flyplassen med utgangspunkt i kirken og ruinene etter den gamle kirken. Flystripene lå i andre retninger i 1940 enn de gjør i dag. Sokneprest Tjeldflaat tok godt vare på prestearkivene, og hver gang han fikk komme tilbake til Sola, var han innom kirken. Han spikret igjen døra, men hver gang han kom tilbake var den brutt opp. Kirken ble brukt til dagbrakke og det uten tanke på at det var ei kirke. På galleriet lå orgelpipene slengt utover og det var ekskrementer over alt. Koral- og notebøker var blitt brukt som toalett-papir. Skinntrekket på alterringen og prekestolen var skåret bort og det fløt av tomme vin- og brennevinsflasker.

Riving av skolen, bedehuset og kirken

Stangeland skole og Ljosheim bedehus lå begge i sørenden av flyplassområdet.. Både Stangeland skole og Ljosheim ble revet i juni 1940. Det var bare en wire rundt bygget festa til en bulldoser, så var bygget lagt i bakken.

Den 5. september ble Tjeldflaat innkalt til møte hos den tyske kommandanten og fikk beskjed om at kirken skulle rives. Sjefen for Luftwaffe, Herman Göring hadde kommet med ordren. Ja, ikke bare kirken, men også den gamle kirkeruinen og 14 gårder måtte rives. De var en fare for innflygningen i dårlig vær.

Tjeldflaat ba om at menigheten selv fikk rive kirken og ta vare på materialene slik at de kunne bygge kirken opp igjen et annet sted. Tyskerne forlangte at rivingsarbeidet måtte gjøres av godkjent byggefirma, og slik ble det. Materialene ble tatt ned på en fin måte og lagret på Haga. Mens kirkeklokker og altertavle ble lagret i Tananger kapell. Men soknepresten hadde mistet sin hovedkirke.

Tjeldflaats kamp for å få revet kirken på en slik måte at materialene kunne brukes på nytt og at menigheten fikk beholde dem, førte til at eierne av alle bygg som siden ble revet av de tyske myndighetene i Sola, fikk beholde materialene.

Den tyske kommandanten var kulturinteressert og ønsket minst mulig skade på den gamle steinkirken. All kleberstein fra den gamle kirkeruinen ble derfor merket, fotografert og tegnet før den ble revet med tanke på at den kunne settes opp igjen.

Klebersteinen ble først lagret i kjelleren på Ledaal. Etter krigen ble de flyttet til domkirkekjelleren. En del havnet på kommunens lager på Sømme og noe i en bunkers i Stemvegen ved Storaberget på Sande.

En måned etter rivingen, den 18. oktober, kom tyskerne med tilbud om å gjenreise kirken på en annen plass som folk i bygda kunne enes om og som de selv ville godkjenne. I november 1940 vedtok kommunestyret enstemmig å ta imot tilbudet. En nedsatt komite med ordfører Gabriel Joa, varaordfører Gabriel Bore, Torger Sanne og sokneprest Tjeldflaat festet seg ved en tomt på Sømme og en på Sande som mulig egnet sted. Men da de tyske myndighetene fant ut at det ble stilt bestemte krav, ble det ingen ting av dette. Sommeren 1942 kom det så ny melding fra de tyske myndighetene om at de trengte kirkematerialene eller materialer fra to – tre hus som da måtte rives. Den norske politifullmektigen ved Sola Flystasjon mente det var bedre å ofre kirkematerialene som alt var revet enn å rive bolighus. Tjeldflaat la inn kraftige protester, men møtte liten forståelse. Så ble kirken til brakker. Særlig ei stor brakke i Risavika bestod for det meste av kirkematerialer. Noe ble også brukt som ved.

Rege kapell

90 år etter at den gamle kirken på Håland var blitt revet, kom det nytt liv i kirkesaken i Sola i 1932. Først var tanken å bygge et lite gravkapell på Rege. I 1937 kjøpte kommunen på oppfordring fra sokneprest Tjeldflaat et jordstykke øst for gravplassen på Rege. Oktober 1939 ble det vedtatt å bygge nytt kapell. Byggearbeidene av kapellet ble påbegynt vinteren 1939/40. Grunnmuren stod ferdig i februar -40 og var kommet under tak 9. april. Da stoppet arbeidet opp. Folket ble evakuert ut av bygda 19. og 20. april og fikk annet å tenke på.

Tyskerne og samfunnet rundt

Tyskerne hadde store planer i Sola og gikk i gang med byggeplaner over alt. Behovet for bygningsmateriale var stort. Tyske soldater startet derfor å rive kapellet på Rege bare noen dager etter invasjonen. Vinduer og dører forsvant, og soldatene begynte å rive ned tårnet og bryte opp gulvet. Tjeldflaat fikk høre om dette og gjorde en henvendelse både til ledende tyske offiserer, fylkesmannen og ordføreren i Stavanger og krevde at rivningen måtte stanses. Det fikk han løfter om og tyskerne holdt ord denne gangen. Men det var ikke lenger tilgang til pengene som var samlet inn. Håland Sparebank sperret alle innskuddskonti da krigen brøt ut. Ut på høsten ble sperringen opphevet, og behovet for å gjøre kapellet ferdig var blitt enda større siden Sola kirke var blitt revet.

15. desember 1940 var Rege kapell endelig klart til å vigsles, 98 år etter at den gamle Håland kirke var blitt revet. Det gamle Håland sokn var på en måte blitt herredssoknet i Håland prestegjeld og var det fram til 1955 da Sola kapell stod ferdig.

1. februar 1942 ble Vidkun Quisling innsatt som ministerpresident. Alle unge skulle meldes inn i NS' ungdomsfylking. Målet var å gjøre de unge til nasjonalsosialister ved å omforme de unge sinnene til «nasjonalsosialistisk livsanskuelse og et nordisk livssyn». Tjeldflaat var ikke redd for å ta opp kampen for kirken. Og han viste en rakrygget og uredd handling både i forhold til okkupasjonsmakten og NS-styresmaktene. 1. påskedag 5. april 1942 leste han som de fleste andre prester opp fra prekestolen dokumentet «Kirkens grunn».

Prest uten lønn

Prestene fikk som motsvar, beskjed fra NS-regjeringen om at de skulle jobbe under den nye statsmakten, altså tyskerne. Prestene fikk tre dager på seg til å tre inn i sitt nye embete, og gjorde de ikke det, tapte de sin stilling. Men hele 93 % av de norske prestene sa nei til tyskernes pålegg og ble avsatt.

Hver enkelt menighet tok på seg ansvaret for å samle inn penger til sin prest, og de menighetene som var små, fikk hjelp av andre. Det var en nasjonal dugnad, der alle hjalp alle for å sørge for at prestene kunne fortsette i sine gjerninger. Menigheten i Sola og i Madla måtte dermed samle inn penger slik at Tjeldflaat kunne holde fram i sin gjerning, men det sies at presten hadde dårlig økonomi under krigen.

Rett etter krigen

Familien Tjeldflaat måtte flytte ut av presteboligen da krigen startet. Etter krigen var prestegården på Sømme nedslitt av tyskernes bruk og det tok lang tid å pusse den opp. Søndag 10. juni 1945 holdt soknepresten takkegudstjeneste i Madla kirke om formiddagen og i Reke kapell om kvelden. Han satte også fram tanken om et «Heimkomststevne i Sola» hvor også alle som hadde huset sola folk under krigen ble invitert til Sola kirkegård. Det var mellom 7 og 8000 mennesker på samlingen den 8. juli 1945.

Planer om ny kirke og mye arbeid

I 1946 foreslo menighetsrådet enstemmig at den nye kirken må bygges på Sømme. Men menigheten ville det annerledes. Den 23. april møtte 230 av soknets 1700 medlemmer opp. 210 av disse stemte for å bygge på den gamle tomten, kun 20 for flytting og slik ble det.

Konen Barbro Tjeldflaat dør i 1949 og barna var nå blitt 21, 16 og 11 år. I mai 1952 giftet Lars Tjeldflaat seg på ny med Ingse, f. Munck, fra København.

For Tjeldflaat ble det tunge dager. Samtidig var det mye arbeid som lå og ventet. Blant annet var han valgt til formann i en nemnd for gjenreisning av Sola kirke. Men her ble lite gjort-

Samme år tar formannskapet saken opp og mener at nå bør byggespørsmålet fremmes. Da våkner nemnda, og kommer med en uttalelse 14. august hvor de foreslår at det bygges kirke og gravkapell med 250 sitteplasser på den gamle kirketomten hvor det har vært kirkegård i hundre år, men at det også planlegges en ny hovedkirke på Sande. Tjeldflaat var fra 1947 også med i byggenemda for gamleheimen. Tjeldflaat var leder for den byggenemda, kan vi lese i Jærbladet i 1953. En skulle tro at det kanskje var nok med bygging av nytt kapell. I 1954 ble det endelig vedtatt å gå i gang med byggingen av den nye gamleheimen - Soltun.

Livet gikk videre for Tjeldflaat

Tjeldflaat nærmet seg 60 år. Han hadde søkte flittig andre prestestillinger før krigen, for det meste på Østlandet. På søknad nummer 21 etter krigen, lyktes han endelig. 25. mai 1955 ble han utnevnt i statsråd til sokneprest i Lier ved Drammen.

Gamleheimen nærmet seg byggestart. Byggingen av kapellet var så godt som ferdig og det ble planlagt at konfirmantene i Sola skulle konfirmeres i det nye kapellet rett etter innvielsen og like før Tjeldflaat flyttet. Dessverre gikk det ikke slik. Åpningen av kapellet ble utsatt til begynnelsen av november og konfirmantene ble konfirmert i Reke kapell 2. september og Tjeldflaat flyttet til Lier like etter, men kom tilbake og var med på vigslingen av det nye kapellet.

Tjeldflaat-familien hadde sterke bånd til Sola og før jul i 1955 kjøpte de ei hyttetomt av Gitle Sola. Hytta stod ferdig i løpet av sommeren 1956 og også den var tegnet av Gustav Helland. Allerede i 1958 sluttet Tjeldflaat i Lier og familien flyttet tilbake hit, nærmere bestemt til Vaulen.

Tjeldflaat døde i 1964. Det var Tjeldflaats gode studiekamerat og venn prost Lars Skadberg som forrettet i begravelsen. Skadberg sa mellom annet: De som kjente ham, var glad i ham. De som ikke var glad i ham, kjente ham ikke.